

PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

Arş. Gör. Vahdettin AYDIN*

Arş. Gör. Yüksel METİN**

GİRİŞ

Toplumun genel kültürünün bir parçası olan siyasal kültür; her çeşit siyasal eylem karşısında gösterilen tepkilerdir. Bu olumlu veya olumsuz tepkiler siyasal sistemin tümüne ya da belli siyasi rol ve yapılara yönelik olabileceği gibi psikolojik etkenlere dayalı da olabilir.¹ Yani ferdin o konudaki bilgi ve inançları, duyguları ve bunların sonucu yapılan tercihler, siyasal kültürle doğrudan ilişkilidir. Bu oluşumu yakından etkileyen faktörlerin başında ise genel anlamda toplumdaki sosyal değerlerin tümü gelmektedir. Toplumun önemli bir yansıması olarak gördüğümüz siyasal partilerin iç yapılanması ve işleyişinin de bu kültüre göre şekillenmesi çok tabiidir.

Her konuda tam anlamıyla bir genelleme yapmanın mümkün olamayacağını da göz önüne alan bir anlayış ile çalışmamızda; demokrasi genel teorisi ve eleştirilerinden hareketle parti içi demokrasinin gerçekleşmesi şartları ile anayasal ve hukuksal çerçevesini de incelemiş bulunuyoruz.

Bugün çoğunlukla kabul edilen önemli bir eksiklik; parlamenter demokrasilerde kuvvetler ayrılığı ilkesinde özellikle yasama-yürütme dengesinin yürütme erki tarafından neredeyse işlemez hale getirilmiş olmasıdır. Parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran parti ya da partiler hem yasama erkini hem de yürütme erkini oluşturması, bunun yanında bir de siyasal partilerin kendi iç yapılarından gelen otoriter yapılanması kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun bir yönetimin yerini açıkça liderler yönetiminin alma tehlikesi doğurmaktadır. Parlamenter demokrasiler için bu tür bir tehlikenin çoğu zaman göz önüne alınması gerekliliği sonuçta, parti içi demokrasinin bizi gerçek demokrasiye ulaştırabileceği tezini savunmaya yöneltmiştir.

I. PARTİ İÇİ DEMOKRASİ KAVRAMI

A. Genel Olarak

Çoğulcu ve katılımcı parlamenter rejimin demokratik ilke ve yöntemleri parti içi demokrasiyi gerekli kılmaktadır. Batılı anlamda demokrasinin yerleşme-

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri ABD.

** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Anayasa Hukuku Bilim Dalı.

¹ ÖZBUDUN, Ergun, *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini*, AÜSBF Yayını, Ankara 1968, s.163.

si için, siyasal partilerin fonksiyonel hale gelebilmesi, milli iradenin parlamento-ya tam olarak yansiyabilmesi ve demokratik örgüt yapısı içinde tartışma ortamının yaratılarak, çoğulculuk esasına dayanan, geniş katılımlı siyasal kararların alınabilmesi, adil, eşit ve özgür seçimlerle lider, teşkilat ve adaylar belirlenerek demokratik uygulama yöntemlerinin bulunması; ancak "parti içi demokrasi"nin varlığı ile mümkündür.²

Parti içi demokrasi, "(s)iyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun, hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek, partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması; demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması süreci" olarak tanımlanmaktadır.³

Parti içi demokrasinin temel unsurları; parti iradesi oluşum sürecinin aşağıdan yukarıya doğru belirmesi, bu sürecinin belirli bazı karar alma kuralları ve seçim şekilleriyle biçimlendirilmesi ve parti içi düzenin demokratik ilkeleri, parti içi hürriyeti güvence altına almasıdır. Bu anlamda parti içi düzenin demokratik ilkeleri, hukuka saygı, temel hürriyetler, parti içi güçlerin ayrılması, seçilen kişilerin belirli süreyle seçilmesi ve özel azınlık haklarının sağlanmasıdır.⁴

Partilerin iç yapıları siyasal sistemlerin incelenmesinde göz ardı edilemeyecek olgulardandır. Çünkü partiler siyasal sistemin kalbini oluştururken onların örgüt ve demokrasi anlayışları da sistemin işleyişini yakından ilgilendirmektedir. Duverger'in siyasal partilere ait genel bir teorik çerçeve yokluğuna dair tespiti bu anlamda önem taşımaktadır. Zaten kendisi de siyasal partilerin ülkeden ülkeye farklılıklar arz eden yapılar olduğunu vurgulamaktadır.⁵

Demokratik bir yönetim için ayırt edici özellikler ortaya koyan iki yazar Lipson ve Mayo'nun ilkeleri belki bizim açımızdan da parti içi demokrasinin belli başlı şartlarını ifade etmektedir. Bunları parti içi demokrasi açısından şöyle sıralayabiliriz;

---

2 TUNCAY, Suavi, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996, s. 51.

3 TUNCAY, s. 52.

4 GRAWERT, Friedrich, **Parteiausschluss und innerparteiliche Demokratie**, R.V. Decker's Verlag, Heidelberg 1987, s. 62-63; Parti içi azınlığın korunması hakkında bkz. SODAN, Helge, "Innerparteilicher Minderheitenschutz durch Stimmenhaefung", **Die Öffentliche Verwaltung**, Heft 19, Oktober 1988, s. 828-834.

5 DUVERGER, Maurice, **Siyasi Partiler** (Çev: Ergun Özbudun), Bilgi Yay., 3. Bası, Ankara 1986. Önsöz'den, s. 7. Kanaatimizce Duverger'in kitabında da ele aldığımız konu hem müstakil başlık olarak ele alınmamış, hem de siyasal partilerle ilgili sistem ve sınıflandırma çabaları içinde unutulup gitmiştir.

1. Her parti üyesi, tüm vatandaşların sahip olduğu oy hakkının benzerini parti içindeki tüm seçimlerde oy kullanarak yönetime doğrudan katılmalıdır ve denetim görevini yerine getirmelidir,

2. Parti yönetimi, her şekilde dürüst gelişen seçimlerde aday ve programının onaylanmasını kendi parti üyelerine bırakmalıdır,

3. Üyelerin parti içi, siyasal nitelik taşıyan tüm hakları tam anlamıyla güvence altına alınmalıdır,

4. Parti politikaları kamu yararına yönelik olarak yine partililerce belirlenmelidir,

5. Parti, devletin başındaki önderlik sorununda olduğu gibi kendi içinde sorumlu ve eleştiriye açık bir denge içinde parti yönetimini yürütmelidir. Yönetimle ilgili herhangi bir sorun doğması halinde üyelerin yargıya veya önce parti içi yetkili kurullara başvuru hakkı temin edilmelidir,

6. Parti yönetim ilkelerinin her zaman uzlaşmaya varılarak değişimine imkan tanınmalıdır.⁶

Parti içi demokrasi öncelikle bir süreç olmakla birlikte; bu sürecin işleyebilmesi için belli unsurları taşıması bir önkoşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu önkoşulların başında siyasal partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve siyasal partiler üzerindeki baskıların ortadan kaldırılması ile hukuki düzenlemelerin yerine getirilmesi gerekmektedir.

Bu unsurların içinde hukuki düzenlemelerin özel bir önemi vardır. Çünkü, düzenlemeye esas olan anayasa hükmü düzenlemenin sınırını belirlemekte; düzenlemenin esasları siyasal örgütün yani partilerin işleyişini ortaya çıkarmaktadır. Kısacası, partilerin kuruluşundan üyelik kriterlerine, meclis gruplarından adayların belirlenmesi yöntemlerine, mali düzenlemelerden disiplin işlerine kadar her şey hukuki düzenlemelerle, partilerin iç düzenini şekillendirmektedir.⁷

Parti içi düzen, parti içi irade oluşumu organizasyonları olarak kabul edilmektedir.⁸ İç düzen kavramına; parti tüzüğü ve programının düzenlenmesi, parti organlarının oluşumu ve faaliyetleri, parti üyelerinin hakları ve görevlerinin tespiti, kamu seçimlerinde siyasi partilerin aday göstermesi unsurları girmektedir.

6 MAYO, Henry B., **Demokratik Teoriye Giriş** (Çev: Emre Kongar), Türk Siyasi İlimler Derneği Yay. No:6, Ankara 1964, s. 1-4.

7 TUNCAY, s. 52.

8 Partilerdeki siyasi irade oluşumu hakkında bkz. MÜLLER, Dte, **Die demokratische Willensbildung in den politischen Parteien**, Mainz 1967.

Partilerin demokratik bir biçimde yapılanması, parti içi düzen açısından önem arz etmektedir.⁹

B. Parti İçi Demokrasinin Önemi

Siyasal partilerin demokrasinin vazgeçilmez birer unsuru olduğu düşünülürse öncelikle kendilerinin demokratik bir örgütlenmeye sahip olmaları gerekmektedir. Daha da önemlisi siyasetin genel anlamda demokratikleşmesi gereklidir.¹⁰

Siyasal muhalefetin partiler ve parlamento içinde yerleşebilmesi demokrasi ilkelerinin açıkça uygulanabilmesine; demokratik kurum ve kuruluşların işlevsel hale getirilmesine bağlıdır. Başka bir deyişle, rejimin sağlıklı işleyişi öncelikle kurumlarının sağlıklı işlemlerini gerektirir. Parti içi demokrasinin işletilmesi, partilerin kamuoyunda işlevlerinin boyutlarını artıracak; tartışma ve görüşmelerin parti zemini dışına taşınmasını önleyerek, aynı zamanda “parti kimliği” ve disiplinine de katkı sağlayabilecektir. Demokratik yönetimlerde açıklık esastır; gizliliğe yer yoktur. Alınacak siyasal kararların parti organlarında ve parti gruplarında tartışılması, yani karar mekanizmalarının işleyişi kamuoyu üzerindeki kuşakları da kaldıracaktır.¹¹

Duverger’in siyasal partiler tasnifinde partilerin sahip olduğu örgütlenme modellerinin en büyük ayırt edici unsur olduğu belirtilmektedir.¹² Yani bir anlamda örgütlerin partilerin birer anatomileri olduğu ve bu yapıya ait tüm davranışları etkileyen pek çok etkenin de bulunması doğaldır. İnceleme konumuzu oluşturan parti içi demokrasinin var olup olmadığı, varlığı halinde siyasal partide doğuracağı durum bizim için bu yapının anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü siyasal oluşumların tümü bir insan veya bir grup tarafından oluşturulmaya başlanılmasına rağmen örgütlü hale dönüştüğü andan itibaren farklı bir boyuta ulaşmaktadır. Yani örgütünün ve dolayısıyla kamuoyunun sesine kulak vermek ve getirilen eleştirileri değerlendirmek durumundadır. Kimi partilerin bu tür eleştiri ve görüşlere tahammül kabiliyeti yüksek iken kimilerinin ki de düşük kalmaktadır. Bu durumu önemli ölçüde etkileyen konuların başında ise partinin iç yapısı ve parti üyeliğine atfedilen önem yatmaktadır. Özellikle partilerin örgüt yapıları “esas itibarıyla uygulamalar ve yazısız adetlere dayanmakta, tamamen teamüli

⁹ BLANK, Joseph Theodar, “Die innerparteiliche Willensbildung nach dem Grundgesetz, ihre Ausgestaltung im Parteiengesetz und ihre Berücksichtigung in den Parteiestatuten”, *Deutsches Verwaltungsblatt*, 1 August 1976, s. 565.

¹⁰ LIPSON, Leslie, *Demokratik Uygurlık* (Çev:Haldun Güralp-Türker Alkan), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1984, s. 68.

¹¹ TUNCA, s. 53.

¹² DUVERGER, s. 10.

nitelik taşımaktadır. Tüzük ve yönetmelikler ya gerçeği hiç tasvir etmez veya çok eksik kahr; çünkü bunların olduğu gibi uygulandığı enderdir.”¹³

C. Siyasal Partilerde Disiplin

Parti disiplini, parti tutarlılığı veya parti birliği ifadeleriyle eş anlamlı kullanılmaktadır. Parti disiplini kavramına liderden hareketle bir tanım getirmek gerekir ise siyasal parti lideri veya üst düzey yöneticileri emirlerinin parti üyeleri tarafından sorgulanmaksızın kabul edilmesi ve uygulanması için zorlamaya yönelik bazı yaptırımlarla sağlanan düzen veya tutarlılık anlamına gelmektedir.¹⁴ Siyasal parti içindeki tutarlılık yani grup içindeki birlik ve beraberliğin sağlanması yönünde parti disiplininin önemli bir etken olduğu vurgulanmaktadır.¹⁵

Siyasal partilerin tümü kuruluş belgelerinde parti içi disiplininin sağlanmasına yönelik hükümler sevk etmişlerdir. Bunlardan pek çoğu disiplin cezalarını gerektirir suçlara ve bunlara ait cezaları uygulayacak organların düzenlendiği hükümlerdir. Genellikle parti disiplininin olup olmadığı parlamentolarda yapılan oylamalarda kullanılan oyların yönelimlerine göre değerlendirilmektedir. Yani partilerin meclis gruplarının aynı yönde ve muhalif parti görüşünün tersine oy kullanmış olmaları söz konusu disipline işaret etmektedir. Aksi hal ise yani muhalif olmalarına rağmen aynı yönde oy kullanmaları söz konusu ise parti disiplin ve baskısının fazla olmadığı söylenebilmektedir.¹⁶ Bu tespit her zaman kesin hüküm içermemekle beraber hali hazırdaki partilerimiz için kabul edilebilir bir önerme sayılmalıdır. Belki de bu yüzden Türk hukukunda gizli oylamanın nispeten önemli konulara hasredilmesi söz konusudur. Bu anlamda yasama yürütme ilişkileri açısından parti disiplininin kuvvetler ayrılığı ilkesini hafiflettiği görülmektedir.¹⁷

Totaliter yönetimlerdeki siyasal partilerde parti disiplininden anlaşılması gereken ise bunun yoğunluğu ve uygulama alanının farklı olduğudur. Parti üyelerinin neredeyse özel hayatları da dahil tüm davranışlarının kontrol altında tutulduğu ve disiplinin oldukça sıkı ve geniş olduğu görülmektedir. Yani totaliter partiler “mutlak bir birlik tutkusu” içindedirler.¹⁸ Bu birlik anlayışı asla doktrin veya büyük fikri ayrılıklara imkan tanımaz. Zaten bu çeşit partilere üye olanların iç yapıları da buna uygundur. Hatta partiden dışlanma fikri bir korku haline gelerek üyenin birlik anlayışı için tehlikeli davranışlar sergilemesine de yol açabilmektedir. Yani parti içi demokrasi hedefinin yanında doğrudan doğruya demokrasinin

13 DUVERGER, s. 11.

14 ÖZBUDUN, s. 2. Ranney ve Kendall'dan naklen.

15 ÖZBUDUN, s. 3.

16 ÖZBUDUN, s. 8.

17 ÖZBUDUN, s. 11.

18 ÖZBUDUN, s. 96.

kendisi de tehdiye maruz kalabilmektedir. Faşist ve komünist partilerin buna iyi birer örnek olduğunu söyleyebiliriz.¹⁹

Tek parti iktidarları örneklerinde egemen güç olan tek parti diktatöryası veya parti üst düzey yöneticileri tüm devlet güçlerini kontrol altında tuttukları için böyle bir uygulamada parti disiplini aramak anlamsızdır. Çünkü parti içinde eleştiri ve başka görüş belirtmenin 'hainlik' veya 'milli ideallere sadakatsizlik' ile eş tutulması içten bile değildir. İktidarın "...herhangi bir siyasal gruplaşmaya 'ayaklanma' olarak şüphe ile baktığı sürece muhalefetin gelişebilmesi için hiç bir yol kalmamış demektir."²⁰

Disiplinli partiler ise daha çok hem meclis içinde hem de dışında kendi üye ve milletvekillerini ilgili parti tüzük, program ve kararlarla bağlayan partilerdir.²¹ Böyle bir tanımın ardından hemen demokratik ve otokratik parti ayrımı akla gelmektedir. Çünkü demokratik partiler bizim anladığımız manada parti içi demokrasinin gerçekleşebileceği en uygun parti sistemini öngörmektedir. Serbest partiler, kendi üyelerinden bazı durumlar dışında baştan belirlenmiş bağlayıcı ve zorlayıcı davranışlar beklemezler. Parti yönetimi alınan kararların kendi lehlerinde olabilmesi için üyelerini etkilemeye çalışabilir, fakat parti görüşlerine uymayarak örneğin kendi seçim çevresinden gelen baskıları gözetip oy kullananlar hakkında herhangi bir disiplin cezası söz konusu edilmez.²² Böylesi bir parti sisteminin işlediği ABD'de, partilerin grup kararları alması ve buna uyulması gerekliliği yönünde bir kaç defa girişimde bulunulmasına rağmen bunlarda başarılı olunamamış, ancak ABD'de her iki parti de yasama meclisleri yöneticileri ve komisyon üyelerinin tespitinde blok olarak grup kararı yönünde oy kullanmaktadırlar.²³ Özbudun, ABD'deki sınıf kutuplaşmasının zayıf olmasına rağmen mevcut partilerin örneğin Demokratların 1936 seçimlerinden beri işçilerin oylarını aldıklarını ifade etmektedir.²⁴ ABD'de liberal çoğulculuk olmadığı, siyasal konularda fikir birliğinin olduğunu belirten Gürbüz, bunun daha çok sistemin yapılanmasından kaynaklandığını ayrıca seçmenlerin de bu şekilde yönlendirildiğini belirtmektedir.²⁵ Kanaatimizce ABD'de baskı gruplarının doğrudan legal olarak yasama ve yürütme üleriyle ilişki kurabilmesi ve taleplerini gerçekleştirmesi yüzünden parti içi demokrasiye ait kuralların özel olarak yer alması beklenme-

19 BEYME, Klaus von, DANIELS, Robert V., "Muhalefet", *Devlet Ve Hukuk Üzerine Yazılar*, (Der. Mehmet Turhan), Gündoğan, Ankara, 1996, s.124 vd. Sovyet Rusya'da Lenin'in ölümünden sonra Trotsky, Zinonev ve Kamenev'in Stalin ile girdikleri parti içi mücadele buna örnek gösterilebilir.

20 BEYME - DANIELS, s.100.

21 ÖZBUDUN, s. 46.

22 ÖZBUDUN, s. 21.

23 ÖZBUDUN, s. 27.

24 ÖZBUDUN, s. 152.

25 GÜRBÜZ, Yaşar, *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, İstanbul 1987, s. 77.

melidir. Zaten toplumun sözcülüğünü üstlenmiş oldukları kabul edilen baskı gruplarının disiplin yönünden güçlü olan partiler karşısında kendi istek ve önerilerini dile getirmek ve uygulatmak yönünde etkin güce sahip olamadıkları görülmektedir.²⁶ Ayrıca Amerikan siyasal sistemi içinde partilerin diğer sosyal organizasyonlardan daha iyi durumda olmadığını belirten Keefe, “..gerçekte seçmen ve politikacıların bir kısmı dışlanarak yerine medya, kampanya firmaları ve benzeri unsurların ikame edildiği..”ni, hatta zaman zaman partilerden daha fazla önem arz ettiğini ifade etmektedir.²⁷

İngiliz sisteminde ise partilerin oldukça disiplinli olduğu hep ifade edile gelmiştir.²⁸ İngiliz siyasal sisteminin esasta bir görüş birliği içinde olduğunu belirten Gürbüz, bu ülkedeki siyasal geleneğin doğal bir sonucu olarak aralarında büyük farklar olmadığını belirtmektedir.²⁹ Ayrıca İngiltere uygulamasında görülen sorumlu parti hükümetleri adıyla anılan disiplinli iki parti sisteminin demokrasinin gerçekleştirilmesine en uygun sistem olduğu belirtilmektedir.³⁰

Fransa örneğinde ise çok partili parlamenter demokrasinin gereği olan tabana kadar örgütlenmiş partiler bulunur. Parti politikaları tabandan yukarı doğru gelişen kurullarla oluşturulan en büyük karar organı “Genel Kurul”dur. Önemli bir tespit ise Fransız sağ partilerin daha çok kadroya önem vermesine karşın Sosyalist Partilerin tabana yönelmesi olgusudur.³¹ Fransız sisteminde genelde partilerin disiplinsizliği farklı görünümde arz etmektedir.³²

Alman sisteminde ise siyasal partilerin parti disiplinine sıkı sıkıya uyduğu görülmektedir. Federal Meclis’de partinin takınacağı tutum hatta konuşacak kişilerin tespiti dahi önceden yapılmaktadır.³³

Aşırı bölünmüşlüğüne rağmen İtalyan partilerinin de parti içi disipline sahip olduğu söylenmekte,³⁴ buna karşılık parti içindeki hiziplerin görüşlerini açıklamasına izin verilerek parti içi demokrasi sağlanmaktadır.

²⁶ ÖZBUDUN, s. 11-12.

²⁷ KEEFE, William, *Parties, Politics and Public Policy in America*, 5. Bası, Congressional Quarterly Inc. Washington, 1988, s. 17 vd.

²⁸ ÖZBUDUN, s. 50-51.

²⁹ GÜRBÜZ, s. 50-51; JAEGER, S. 112-113.

³⁰ ÖZBUDUN, s. 12.

³¹ GÜRBÜZ, s. 104, 106-108.

³² ÖZBUDUN, s. 88.

³³ ÖZBUDUN, s. 74; TRAUTMANN, Helmut, *Innerparteiliche Demokratie im Parteienstaat*, Schriften zum öffentlichen Recht, Band 282, Berlin 1975, s. 247-248.

³⁴ ÖZBUDUN, s. 86.

Özbudun, bizdeki parti disiplininin bu denli kuvvetli oluşunu sorgulamakta, bunu seçim sistemleri (geniş çevreli çoğunluk sisteminde bağımsızlara ve küçük partilere seçilme imkanı neredeyse olmaması) ve aday tespiti usulünde arayanlara³⁵ katılmamakta, bunun sebebini daha çok Türk seçmeninin bağımsız adaylara ve küçük partilere teveccüh etmemesinde aramaktadır.³⁶ Yine aday tespitinde merkez organlarının hakimiyetini parti disiplininin sonucu görmekte, aşırı merkezizetçi partilerde bunun daha kolay olduğunu belirtmektedir.³⁷

Özbudun'un 1980 öncesi partiler için öngördüğü iki güçlü parti sayesinde oluşan parlamenter sistemin nitelik yönünden partiler arası prestij ve güç mücadelesine dönüşmesi gerekçesiyle disiplinli partilerin varolduğu iddiası³⁸ bugünkü siyasal konjonktürde bir anlam taşımamaktadır. Çünkü artık seçim sistemleri sayesinde Türkiye de koalisyonlar ülkesi haline gelmiş bulunmaktadır. Sonunda Özbudun'un bir başka gerekçe olarak, kulluk sisteminin mutlak itaati gerektirdiğinden bahisle Türk toplumunun kültüründe disiplin anlayışının yattığını ifade etmesi düşündürücüdür.³⁹

Parti disiplini için kaynak olarak gösterilen sosyolojik verilerin yoğunluğuna karşı anayasal ve yasal düzenlemelerin etkisinin daha az olduğu kabul edilmektedir. Lipset bu görüşe karşı çıkarak anayasal ve yasal düzenlemelerin özellikle seçim sistemine dair düzenlemelerin de sanıldığından çok belirleyici olabileceğini ifade etmektedir.⁴⁰ Aynı görüşün bir devamı olarak anayasal ve yasal düzenlemelerin parti içi demokrasinin varlığını derinden etkileyen faktörler olduğunu belirtmeliyiz. Parlamenter sistem ister istemez parti disiplininin sağlandığı bir düzen gerektirmektedir. Yani parlamentoda milletvekillerinin parti görüşü doğrultusunda hareket etmesini sağlamak eğer partisi iktidarda ise bunun devamını sağlamak anlamına gelmektedir. Parti disiplininin ayrı olarak kendi başlarına hareket eden milletvekilleri, siyasal geleceklerini doğrudan tehlikeye atmaktadırlar. Belki de bu yüzden Türk siyasal hayatında parti içinde güçlü konumda olmak isteyen üye ve milletvekillerinin klasik anlamda 'hizipçilik' yapmaları ve kendi güçleriyle orantılı olarak parti yönetiminde temsil ve söz hakkına sahip olmaları tabii karşılanmalıdır.

35 SAVCI, Bahri, "Murakabe Müesseselerinin Korunması", *Forum Dergisi*, S. 3, Yıl 1975, s.29.

36 ÖZBUDUN, s. 243-244.

37 ÖZBUDUN, s. 244.

38 ÖZBUDUN, s. 245.

39 ÖZBUDUN, s. 247.

40 ÖZBUDUN, s. 130.

D. Siyasal Partilerde Örgüt - Üye - Merkez İlişkileri

Üyeler için partili olmanın ifade ettiği anlam da parti içi demokrasi için önem taşımaktadır. Çünkü gerek Duverger'in 'sınırlı' ve 'totaliter' partiler, gerekse Neumann'ın 'ferdi temsil' ve 'sosyal bütünleşme' partileri ayırımında yer alan partilerde üyeliğe atfedilen önem değişik görünüm sergilemektedir. Özellikle sınırlı veya ferdi temsil partilerinde, parti örgütünün özelde parti üyelerinin siyasal katılımı ve aktivitesi, seçim ya da parlamento çalışmalarıyla sınırlı kaldığı için diğer sosyal bütünleşme araçlarına göre ikincil bir önem taşımaktadır. Buna karşılık totaliter ve sosyal bütünleşme partilerinde, parti üyeliği ve parti adına çalışmak kişiler için hayati anlamlar ifade etmekte veya etmesi sağlanmaktadır. Burada bir tespitte bulunmak bizim için önem taşımaktadır. Bu tür partilerin daha çok kendi üyelerinin nasıl ve ne yönde düşünceleri gerektiğini de düzenleme isteği içinde oldukları bir eleştiri olarak ifade edilmektedir. Buna tamamen katılmakla birlikte siyasal anlamda faaliyette bulunan partilerin diğer alanlarda da üyelerini yönlendirmesi ve bu şekilde hem üyeleriyle olan teması kaybetmemesi ve böylece de örgütünü her zaman diri tutabilmesi anlaşılabilir bir gerekçedir. Bu anlamda Neumann tarafından demokratik bütünleşme partileri olarak adlandırılan grup siyasal partilerin bu tür faaliyetlere daha müsait yapıları olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla parti örgütünün yanında yine parti tarafından kurulan yan kollar örneğin gençlik ve kadın kolları, komisyonlar, kooperatifler, sosyal yardım kurumları, vakıflar vs. ile üyelerin sosyal hayatları da bir anlamda yönlendirilmekte veya renklendirilmektedir. Neumann'ın bu konuda tespiti; sosyal değişimin zorluklarının görüldüğü, geleneksel kurumların görevlerini yerine getirmediği ülkelerde böylesi organizasyonlar ile siyasal partiler varlıklarını güçlendirdiği yönündedir. Yani geçiş dönemlerini yerleşik kurumları sayesinde daha az sancılı geçiren örneğin İngiltere ve İskandinav ülkeleri gibi ülkelerde ferdi temsil partileri ayakta kalabilmişlerdir.⁴¹ Demokratik bütünleşme partilerinde parti disiplininin kuvvetli olduğu vurgulanmaktadır. Burada bir diğer vurgunun da disiplinin yanında parti içi demokrasi kurallarının işleyip işlemediği noktasına yapılması gerektiği kanaatindeyiz. Böylesi bir yapı içinde parti içi demokrasi yerine yine liderler oligarşisi söz konusu ise demokratik bütünleşme hedefinin daha çok parti içi birliğin sağlanmasına yönelik hareketler içinde değerlendirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

Bandırma ilçesi için yapılan bir araştırmada yerel düzeyde siyaseti yönetenler hakkında çıkarılmış profile göre; şehir bazında parti yöneticilerinin meslek gruplarına göre dağılımında serbest meslek sahipleri ve esnaf ağırlığı göze çarpmaktadır.⁴² Fakat günümüzde yerel nitelikli liderlikte esnaf, tüccar ve serbest

⁴¹ ÖZBUDUN, s. 127.

⁴² VAROL, Muharrem, *Yerel Siyasetin Demokratikleşmesi*, Gündoğan Yay. Ankara 1989, s.158.vd. Yazar, eserinde 1950'li yıllardan itibaren Bandırma ilçesindeki yerel siyaset güçlerini istatistiksel bir

meslek sahibi olanların neredeyse salt egemenliği kalkmış görünmektedir. Varol bu eğilimi değerlendirirken ekonomik güç sahiplerinin siyasal güce de sahip olması anlayışında bir farklılaşma yaşandığını belirtmektedir.⁴³ 'Siyasetin esnaflaşması' olarak adlandırılan bu durum yerel anlamda siyasetin demokratikleşmesiyle aşılması mümkün gözükken bir durumdur. Çünkü esnaf ağırlıklı bir siyaset daha çok kendi mesleki ve ardından kişisel çıkarların çoğunlukla gözetildiği bir anlayışı vurgulamaktadır. Hatta Varol'a göre, daha çok yerel nitelikli siyasetin kulisi olarak işyerlerini göstermekte, bunun sonuç olarak siyasetin ideolojik veya program bazında değil faydacı nitelikte bir eylem olarak algılanmasını doğurmaktadır.⁴⁴

Siyasetin esnaflaşması olgusuna bir de geniş kitlelerin siyasete katılma (siyasal) kültürlerinin gelişmeme veya geliştirilmeme olgularının karşılıklı birbirini beslediği gerçeğinin eklenmesiyle demokratikleşme önündeki en büyük engellerden birinin ortaya çıktığının söylenmesi önemlidir.⁴⁵

Siyasal partilerin seçim başarısı; daha çok parti üyelerini teşvik eden, partiye karşı tutumları kararsız olanları cesaretlendiren, hatta bağımsızları etkileyebilen bir parti örgütüne bağlı olduğu görülmektedir.⁴⁶ Sonuçta parti örgütü öyle belirleyici hale gelmektedir ki, "seçmenin dikkatini aday ve parti programı üzerine çeken, oyları getirecek seçim masraflarını yapan parti örgütü" olmaktadır. İşte bu yüzden parti örgütlerini yöneten, maddi imkanları sağlayan ve harcamaları yönlendirenlerin halkın tercihlerini etkilemekte oldukça önemli hale gelmektedir. Hatta çoğu zaman böylesi güç sahipleri vasıtasıyla bir oligarşi oluşturulmaktadır. Lipson; "oligarşinin tunç kanunlarının bir kader" kaçınılmaz bir son olmadığını fakat örgüt teorisi içinde tüm oluşumların sonuçta az sayıda kişi veya gruplar tarafından yönlendirildiği gerçeğini ifade etmektedir.⁴⁷ İlginçtir demokrasiyi iki temel gerçeğe dayandıran Lipson, oligarşiyi sonuçta belirleyici kılmaktadır. Yani çoğunluk ilk belirleyen, fakat çoğunluğun belirlediği de farklı oligarşiler arasından herhangi birisi olmaktadır.⁴⁸ Bu iki gerçekten ilkinin oligarşinin sınırlayıcısı olarak görmek kanaatimizce de parti içi demokrasinin işlemediği her alanda doğru kabul edilmek durumundadır.

---

metodla incelemiştir. 1961/1980 döneminde bu sözkonusu iki grup, toplam olarak % 75'i bulmaktadır. Daha sonra bu oran azalmakla birlikte etkinliği hissedilir düzeyde kalmıştır.

43 VAROL, s. 162.

44 VAROL, s. 165.

45 VAROL, s. 411.

46 LIPSON, s. 250

47 LIPSON, s. 254.

48 LIPSON, s. 254.

E. Siyasal Partilerdeki Oligarşik Eğilimler

Kitle partilerinin demokratik bir iç düzene sahip olmamasının sebepleri arasında oligarşik eğilimlerin ortaya çıkması önem taşımaktadır.⁴⁹ Oligarşik eğilimler içinde bulunanların Machiavelli'nin 'Prens' adlı eserini okuyup okumadığını tahmin etmek mümkün olmamakla birlikte ortaya çıkan uygulamalara göre 'Prens'te ki önerilerin pek çoğunun küçük nüanslarla günümüzde de geçerli olduğunu göstermektedir. Örneğin "özgürce yaşamaya alışık memleket ahalisinin fetihten sonra yönetme"nin güç olduğundan bahisle önerilen üç yönetim tarzı arasından sonuncusu; "vatandaşları eski halleri üzere bırakıp sadece vergilendirmek" tercihi tavsiye edilmektedir.⁵⁰ Belki bu tavsiyenin parti içi demokrasiye olan güveni artırması beklenebilir. İlginçtir ki, çağdaşımız Lipson'un da benzer yönde bir tavsiyesi; "diktatörlüğe karşı bir yöntem olarak yönetilenlere özgürlük verilmesi" şeklindedir.⁵¹ Ya da Machiavelli'nin başka bir bölümde liderlik ile ilgili sorgulamalardan birisinde olduğu gibi "zor ele geçirilen yerlerin (makam da olabilir) prensin elinde daha kolay kalacağı" veya aksi tespitleri⁵² bugünkü parti oligarşilerini de kapsar gözükmektedir.

Oligarşilerin nasıl oluştuğunu oldukça farklı bir üslupla dile getiren Machiavelli; "halk büyükleri, büyükler de halkı istemezler. (Prens) büyükler(arasın)den gelecek ise içlerinden birisi prestijle şişirilir sonra prens yapılır. Onun kanatları altında da (büyükler) 'açlıklarını giderirler.. Ama kara günde de karşı tavrı alarak -itaat etmeyerek- prensi devirebilirler" derken adeta günümüz siyasal arenasına da ışık tutmaktadır.⁵³

Siyasi partilerin bünyesinde bulunan oligarşik eğilimler, siyasi "seçkinler" ile yakından ilgilidir. Bu anlamda Weber'in 'şerefpayeler sistemi' olarak algılandığı mutlakiyetçi yaklaşımlara dayalı sistem, demokratik esaslara dayalı parti sistemi ile bir çelişki arz etmektedir.⁵⁴ Fakat oligarşik eğilimlerin bulunmadığı saf bir parti sistemi bulabilmek oldukça güçtür. Çünkü hala "sosyal itibar veya

⁴⁹ BOSUTER, Kudret, *Türk Siyasal Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi*, Ulusal Basımevi, Ankara 1969. s. 10.

⁵⁰ MACHIAVELLI, *Prens* (Çev:Nazım Güvenç), Anahtar Kitaplar Yay. İstanbul 1993, s. 56.

⁵¹ LIPSON, Leslie, *Politika Biliminin Temel Sorunları* (Çev:Tuncer Karamustafaoglu), AÜSBF. Yay. No:332, Ankara 1973, s. 279-284.

⁵² MACHIAVELLI, s. 58, 62-63. Machiavelli sayesinde, günümüz Türkiye'sinde mevcut siyasal partilerin liderlerinin bu bağlamda liderlikleri ve yaşadıkları sıkıntılar daha bir kolay anlaşılabilir.

⁵³ MACHIAVELLI, s. 76-79.

⁵⁴ ABADAN, Nermin, "Siyasi Partilerde Oligarşik Temayüller", *AÜSBFD*, C. 14, S. 2-3, Yıl 1959, s.110 vd. Şerefpayeler sistemi (Honoratiorensystem) ni Weber'den alıntılaman Abadan, tanım olarak; siyaset alanında fahri hizmet etmek esası yani 'politikadan geçinmeksizin politika yapabilmek' ifadelerini kullanmaktadır.

ekonomik durum (güç) parti bürokrasisi için de cazip görünmektedir.”⁵⁵ Bunun yanında Ostrogorski'nin tespit ettiği, kamu hizmetlerinin görülmesi için gerekli ilgi azalması yüzünden siyasal partiler içindeki idarecilerin gruplaşmaları ve sonunda tüm kararların küçük bir azınlık tarafından alınması durumu kaçınılmaz olmaktadır. Hatta bu durum pratik bir zorunluluk olarak bile algılanmaktadır.⁵⁶

Michels'in sosyolojik anlamda parti içindeki lider egemenliğini incelediği çalışmasında daha çok üzerinde durduğu konu; organizasyonlarda tercih edilen örgütlenme metodu, bunun teknik yönleri ve kitlelerin yönelimi olmuştur. Yazara göre oligarşik yapıların kökeni çok eskilere dayanmakla birlikte bu yapıların içindeki insan psikolojisinin incelenmeye başlaması oldukça yenidir ve yüzyıllık bir geçmişe sahiptir.⁵⁷ Michels, baskıcı yönetimler için genel olarak kullanılan 'Bonopartist' ideolojilerin sonuçta tek adam yönetimine dönüştüğünü ve örgütlenme modeli olarak ta askeri yapılanma düşünce ve metodunun hakim olduğunu ifade etmektedir.⁵⁸ Seçilmişlerin seçenler, vekillerin vekalet verenler, delegelerin delegeleri seçenler üzerindeki hakimiyetleri, parti içinde oligarşik bir yönetici grubunun oluşmasını kaçınılmaz kılmaktadır.⁵⁹

Michels'in ortaya koyduğu 'oligarşinin tunç kanunu'nda; iktidarın ister istemez topluluklarda bir azınlığın elinde toplanma eğilimi gösterdiği, üstün azınlığın da bunu kuvvet kullanarak, korku salarak veya baskı yaparak yığınlara egemen olmaya devam ettiği görülür.⁶⁰ Çünkü lider egemenliği, sosyal hayatın kaçınılmaz bir fenemonidir. Aynı zamanda demokrasinin zorunlu unsurları ile liderlik birbirine zıt unsurlar olarak görülür.⁶¹

Lipson ise tunç kanununun özellikle oligarşik olmayan yapılanmalarda her zaman geçerli olmayacağını vurgulamaktadır. Yani “örgütlerin (bir kısmında) üyelerine bazı durumlarda kuruluşu doğrudan denetleme imkanı tanınmış” olması halinde oligarşik yapıların oluşması söz konusu olmamaktadır.⁶² Bunun siyasal partilerin için anlamı oldukça açıktır. Parti içi demokrasinin kuralları ve kurumla-

55 ABADAN, s. 113.

56 ABADAN, s. 114. Ostrogorski'den naklen.

57 MICHELS, Robert, *Political Parties, A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, The Free Press, Glencoe, Illinois, 1949, s.7, 15, 42. Yazara ait bu eserin ilk baskısının 1915 yılında yapıldığı gözden uzak tutulmamalıdır.

58 MICHELS, s. 89.

59 Zikreden LOHMAR, Ulrich, *Innerparteiliche Demokratie: Eine Untersuchung der Verfassungswirklichkeit politischer Parteien in der Bundesrepublik Deutschland*, Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart 1963, s. 110.

60 MICHELS, s. 162.vd.

61 MICHELS, s. 400.

62 LIPSON, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, s. 323.

rını uygulayıp teşekkül ettiren partilerde oligarşik temayüllerin bulunması ihtimali uzak bir ihtimaldir. Oligarşinin genelliği için Pareto; “genel oy olsa da olmasa da toplum hep bir oligarşi eliyle yönetilir ve bu oligarşi halk iradesine dilediği biçimi vermesini bilir” demektedir.⁶³

“Kaçınılmaz Oligarşi” olarak isimlendirilen bu olgunun nedenleri arasında; “doğrudan halk iktidarının imkansızlığı, yığınların önderlere olan ihtiyacı, kişileri kutsallaştırma eğilimi yönetimin bellir bir azınlığın eline geçmesine yol açmaktadır. Ayrıca demokrasinin bürokratlaşması ve kitlenin yetersizliği sonucu yönetimin seçkin ve iyi eğitim görmüşlerin elinde toplanması..” şeklinde çeşitli sebepler gösterilmektedir.⁶⁴ Bu tespitler daha sonra “Oligarşinin Tunç Kanunları” olarak adlandırılmış ve seçilenlerin kendilerini seçenler üzerindeki hakimiyetini ifade etmek için kullanılmıştır. Elitist görüş bu noktada pek çok gerekçeyle oligarşik eğilimleri meşrulaştırmaya çalışmıştır. Örneğin; büyük organizasyonların daha hızlı ve aktif hareket yeteneğine sahip olması ancak küçük bir azınlık tarafından yönetilmesiyle mümkün olur, denilmektedir.⁶⁵ Bir yönüyle günümüzde de geçerli olan bir tespit de, siyasal partilerde kararların örgüt desteğine sahip liderler tarafından alındığı gerçeğidir.⁶⁶ Burada örgütün yapısal durumuna göre liderin alacağı kararlarda etkisini hissettirmediğini veya dikkate alınmadığını söylemek mümkün değildir. Tartışılması gereken noktalardan biri, parti üst yönetiminin bu etkilenmeyi ne oranda yansıttığı ve bu görüşleri ne kadar temsil edebildiğidir. Diğerisi ise parti yönetiminin bizatihi örgütü de yönlendirerek hem parti içi demokrasiyi engellemesi, hem de kendi konularını güçlendirmeleridir. Bu konularda sıkıntılarının olduğu ise bir gerçektir. Çünkü siyasal partilerin en azından kanuni düzenlemelerle uymak durumunda olduğu ve örgüt katılımıyla gerçekleşen toplantılar sonucu siyasal kararların aşağıdan yukarıya doğru alınması gerekliliği yerine getirilmemektedir. Böylece parti içi demokratikleşmenin ve siyasal kararların meşruluğunun ön şartları böylece ihlal edilmiş olmaktadır.⁶⁷ Bu ihlallerin önlenmesi ve yine karar organlarında düşünce ve ifade özgürlüğü ile buna uygun olarak gizli oy kullanabilme hakkının güvence altına alınması gerekliliği ortadadır. Ayrıca keyfi üyelikten çıkarılmaya karşı korunma, aday göstermede demokratik usullerin getirilmesi ve mali yönden partilerin bağımsızlığının korunması önemli konular olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁸

⁶³ LIPSON, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, s. 322. Pareto'dan naklen.

⁶⁴ BOSUTER, s. 10. Michels'den naklen.

⁶⁵ BOSUTER, s. 11. Werner ve Esenburg'dan naklen.

⁶⁶ BOSUTER, s. 12. Stammer'den naklen.

⁶⁷ BOSUTER, s. 13.

⁶⁸ BOSUTER, s. 13.

Gerek siyasi gerekse idari yönden bir hakim-sınıf olmadıkça toplumun var olamayacağı, hatta gelişimi yönünde istikrarın sağlanabilmesinin en önemli şartı olduğunu ortaya koyan sosyolojik görüşleri⁶⁹ ‘oligarşinin tunç kanunları’ ile birlikte değerlendirmek gerekir. Yine teşkilat teorilerini siyasal anlamda inceleyen Kent’e göre de hakimiyetin belli bir oligarşiye sahip olan daha çok siyasal parti liderlerinde toplandığı görülür. Bunun altında ise “..memleketin hakiki kontrolünü elinde bulunduran siyasi bir hakim sınıf oluşmuş..” bulunmaktadır.⁷⁰ Spitz, Burnham’dan da alıntı yaparak daha çok üretim araçlarını elinde bulunduranların hakim sınıf olarak görüldüklerini ifade eder. Burnham, daha çok toplumların güdümlü demokrasi şeklinde olsa da demokrasiye geçebileceğini fakat demokrasi kurallarının hakim sınıfın iktidar ve imtiyazları ile çatışmayacak şekilde sınırlandırılmasının gerekeceğini vurgular.⁷¹ Bunlara göre oligarşi; idare edilenlere karşı mesul olmayan bir hakim sınıftır. Gerçektende Spitz bunlara cevap verirken tarihsel bir olgu olarak hakim sınıf anlayışının insanlık tarihi boyunca şu veya bu şekillerde ortaya çıktığını kabul etmekle beraber günümüzde bu olguda hem ekonomik hem de siyasal anlamda eskiye göre büyük değişiklikler olduğunu vurgulamaktadır.⁷²

Genel kabul gören anlayışa göre parti içi demokrasinin önündeki engellerin başında yukarıda sebeplerine değinilen oligarşik eğilimler gelmektedir. Tanilli daha çok kadro partilerinden kitle partilerine geçişin sonucu ortaya çıkan parti bürokrasisini gerekçe göstermektedir. Buna parti siyasal iradesinin oluşumunda ‘tekelleşme’ adını vererek sonuçta yönetici azınlığın denetlenemeyen ve parti örgütü sayesinde üyelerini istediği yönde kanalize eden bir yönetim anlayışından bahsetmektedir.⁷³ Diğer engelin ise siyasal partilere yapılabilecek dış baskılar olduğu görülmektedir. Siyasal partiler kendilerini destekleyen kuruluş ya da grupların aracısı haline gelen veya en azından onların istekleri doğrultusunda da gayret gösteren örgütler olmamalıdır.⁷⁴

Parti disiplini sayesinde parlamentodaki milletvekilleri üzerinde hakimiyet tesis eden iktidar partisinin lider kadrosunun, aynı zamanda hükümet üyesi olabilmesi sonuçta yasama ile yürütme arasındaki ilişkinin ya da dengenin günü-

69 SPITZ, David, *Antidemokratik Düşünce Şekilleri* (Çev: Şiar Yalçın), Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser: 8, İstanbul 1969, s. 24. Bu görüşün temsilcileri arasında Robert Michels’i saymaktadır. Pareto ve Mosca’nın da bir elitist olmaları sebebiyle “..demokrasinin teşkilat bakımından imkansız olduğunu..” belirttikleri görülür.

70 SPITZ, s. 28-29.

71 SPITZ, s. 33-36.

72 SPITZ, s. 41.

73 TANİLLİ, Server, *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, Say Yayınları, 6 Bası, Ankara 1990, s. 227.

74 TANİLLİ, s. 228.

müzde değerini kaybetmesine sebep olmuştur. Bunun kötü etkilerinin olabildiğince giderilebilmesi amacıyla önerilenlerin başında parti içi demokrasinin gerçekleştirilmesi gelmektedir. Yani siyasal partilerde alınan kararların demokratik usuller içinde, aşağıdan yukarıya doğru katılımın sağlandığı bir örgüt yapısı esas alınmaktadır. Büyük kitlelerin seçimler dışında da görüş ve dileklerini ortaya koyabilmeleri ancak bu şekilde mümkün olabilmektedir.⁷⁵

Siyasal katılımı sadece seçimlerde oy kullanma faaliyetiyle sınırlayan bir anlayış sonuçta toplumun tümünü olağanüstü yetkilerine karşılık pek çok noktada sorumsuzluğu söz konusu olabilen iktidar organlarının yönetimine bırakma eğilimi göstermektedir.⁷⁶ Ayrıca yeni anayasa değişikliğine kadar siyasal partilerin diğer sivil toplum örgütleri ve baskı gruplarıyla doğrudan ilişkiye girmesini engelleyen hükümlerle daha da güçlendirilen depolitizasyonun karşıtı, hiç şüphesiz parti içi demokrasinin her aşamada gerçekleştirilmeye çalışılması olacaktır. Zaten kuruluştan iktidar mücadelesine girip iktidar olana kadar geçen aşamalarda öngörülen kısıtlayıcı pek çok hüküm sayesinde tam bir demokrasinin gerçekleştirilmesinin mümkün olamayacağı haklı olarak vurgulanmaktadır.⁷⁷

Parti içinde liderin dayandığı bir grubun olduğu bilinen bir gerçektir. İşte ne kadar oligarşik bir eğilim gösterirse göstereceği desteğini aldığı grubun yer ve zamana göre değişen ve bir anlamda karşılıklılık gösteren denetiminden söz edilebilir.⁷⁸ Yine kitlelerle ilişkisinde grup liderinin tam bir elitist mantıkla halkın desteğini küçümsemesi düşünülemez. Tersine halk veya delege desteğini arayıp bulmak ve kullanmak durumundadır. Belki işte bu noktada gerekli desteğin hangi şartlar altında ve ne şekilde sağlandığı sorusu önem kazanabilir.

Siyasal partilerin halka ulaşma çabalarının bir ürünü olarak örgütlenme aşamasında ister istemez bir hiyerarşi kurduğu görülür. Perinçek buna 'Parti Bürokrasisi' diyerek daha çok oligarşik yapılar arz ettiğini ifade etmektedir.⁷⁹ Belki böylesi bir örgütlenme zorunluluğu, halka doğrudan ulaşmanın bir gereği kabul edilebilir. Çünkü tüm seçmen kitlesinin katılım ve birlikte hareketinin sağlanmasının imkansızlığı ortadadır. Ayrıca modern çağda gelişen ve farklılaşan eylemler karşısında alanında uzman kişilerin görev almalarının avantajları da unutulmalıdır. Ayrıca böylesi bir örgüt ve bürokrasi kurma gerekliliği, lider ihtiyacının

⁷⁵ TANILLI, s. 229.

⁷⁶ PARLA, Taha, Demokrasi, Anayasalar, Partiler ve Türkiye'nin Siyasal Rejimi, Onur Yay. İstanbul 1986, s. 65 vd.

⁷⁷ PARLA, s. 115.

⁷⁸ SPİTZ, s. 122. Bu görüş genel anlamda oligarşik temayül sahiplerine söylenmiş tarafımızdan parti içi demokrasiye uyarlanmıştır.

⁷⁹ PERİNÇEK, Doğu, Anayasa ve Partiler Rejimi: Türkiye'de Siyasi Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1985, s. 61 vd.

olması ile de izah edilmektedir.⁸⁰ Siyasal partiler için oligarşik yapıların zorunlu olduğunu bir şekilde ispatlamaya çalışan bu görüşleri eleştiren Perinçek, haklı olarak bunun var olan iktidar sahiplerinin iktidarlarını güçlendirmeye yönelik ifadeler olduğunu vurgulamaktadır.⁸¹

Siyasal partilerin iktidara yürüyüşlerinde güç aldıkları büyük halk kitlelerinin yönlendirme ve denetlenmesi yerine öngörülen siyasal lider ve siyasal bürokrasi yönetimi genel anlamda demokrasilerin de bozulması anlamına gelmektedir. Çünkü demokrasinin tanım gereği sahip olduğu kabul edilen halk katılımı ve yönlendirmesi siyasal partilerdeki bu sapmalar yüzünden gerçekleşmemektedir. Siyasal liderlerin yanında görünen kurullar veya daha büyük organizasyonlar olan kongre vs.ler kanaatimizce örgütlerde ihtiyaç duyulan demokratikleşmeyi sağlamaya yetecek durumda değildir. Hatta siyasal partilerin çoğu için liderler hegemonyası içinde işlerini gördüğü ve asla parti içi muhalefete veya aykırı seslere tahammül gösterilmediği bugün bile en popüler haber olarak karşımıza çıkmaktadır.

II. PARTİ İÇİ DEMOKRASİNİN SAĞLANMASI YÖNÜNDE GETİRİLEN DÜZENLEMELER

Siyasal katılım açısından seçmenlerin sadece seçimlerde değil diğer zamanlarda da aktif olarak siyasetin belirleyicisi olmaları yollarından birisi de parti içi demokrasinin gerçekleştirilerek alınacak kararların aşağıdan yukarıya doğru örgüt içinde alınabilmesini sağlamaktır. Bu yönde parti içi demokratikleşmeyi sağlamaya yönelik bazı hukuki düzenlemeler mevcuttur. Özellikle yerel bazda başlayan seçimlerde yarışacak adayların tespit şekilleri, siyasi partilerin karar alma mekanizmalarının oluşumu, örgütlenirken uyacakları esaslar, ayrıca hem seçim dönemleri için hem de diğer zamanlar için mali yönden denetimleri konuları bu düzenleme kapsamı içinde görülmektedir.

A. Anayasal Düzenlemeler

Siyasal partilerdeki oligarşik yapılanmanın önüne geçilmesi ve daha demokratik yapılar haline gelebilmeleri için ilk olarak II. Dünya Savaşı ardından hazırlanan Alman Bonn Anayasası'nda çeşitli hükümler sevk edildiği görülmektedir. Alman Anayasasınının 21.maddesi partilere ilişkin hukuki düzenlemenin esaslarını belirterek, siyasi partilerin demokrasinin bütünleyici unsuru olduğu ve aynı zamanda parti iç düzeninin demokratik ilkelere uygun olması ile mali kaynak ve harcamalara dair hesap verme yükümlülüğü getirmekle kurumsal güvence getirmiş bulunmaktadır. Bundan başka Siyasi Partiler Kanununda, partilerin iç tüzüklerinin demokratik esaslar içermesi, üyelerine eşit haklar tanınması, parti teşkilatlanmalarının piramit şeklinde olması ve alınan tüm kararların en sonunda

80 PERİNÇEK, s. 61-62. Michels'den naklen.

81 PERİNÇEK, s. 62.

genel kurullarda tüm üyelere bildirilebilmesi, parti adaylarının üyelerin katılımı ile aday yoklaması şeklinde yapılabilmesi gibi esaslar yer almaktadır.⁸² Her ne kadar “etkisi Bonn Anayasası kadar olmasa da, İtalyan Anayasası’nın siyasal partilere bir anayasal kurum olarak yer verdiğini belirtmek gerekir.”⁸³ İtalyan Anayasasında tüm vatandaşların siyasal parti kurma haklarının 49.madde ile güvence altına alındığı görülmektedir. Bu madde hükmünde; “Bütün yurttaşlar, ulusun politikasının demokratik yollarla belirlenmesine katılmak üzere partilerde birleşme hakkına sahiptir.”⁸⁴ Bu iki düzenlemenin dışında Batı Avrupa’da Fransa, Portekiz, İspanya ve Yunanistan Anayasaları siyasi partilere güvence getirmiş bulunmaktadır. Bu güvencelerin başında parti kurma ve partilere üye olma hakkının korunması gelmektedir. Ayrıca özel olarak parti örgütlenmesi ve çalışmalarına dair özellikle İspanya Anayasası’nda “...iç düzenleri ve çalışmaları demokratik esaslara uygun olmak zorundadır” hükmü ile Yunanistan Anayasası’nda “...partilerin örgütleri ve faaliyetleri demokratik devlet düzeninin serbestçe işlemesine hizmet etmelidir” hükmü yer almaktadır.⁸⁵

Bu yönde ülkemizde ilk anayasal düzenleme, 1961 Anayasası ile getirilmiştir. 1961 Anayasasının 57. maddesinin 3.fıkrasında; “Partilerin iç çalışmaları, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesince hangi hallerde ve ne suretle hesap verecekleri ve bu mahkemece mali denetimlerinin hangi hallerde ve nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir” denilmektedir.

1961 Anayasası, parti içi ve dışı faaliyet ayrımını benimsediğini 57.maddesindeki hükümlerle göstermiştir. Buna göre 1. fıkra hükmünde siyasal partilerin faaliyetlerinde uyacakları sınırlar gösterilmiş, 3.fıkrasında ise içe dönük demokratikleşme şartı zikredilmiştir.⁸⁶

1982 Anayasası’nda 69.madde 3.fıkra hükmünde parti içi demokrasi daha basit bir ifadeyle; “(s)iyasi partilerin parti içi çalışmaları ve kararları, demokrasi esaslarına aykırı olamaz” denilerek ortaya konulmuştur.

Parti içi çalışmaların demokratik esaslara uygun şekilde düzenlenmesinden anlaşılması gereken; “parti tüzüğü ve programının düzenlenmesi, parti organlarının kuruluşu ve çalışmaları, parti üyelerinin hak ve ödevlerinin tespiti, seçimlerde partiyi temsil edecek adayların tayini.. partinin mali kaynaklarının

⁸² ABADAN, s. 117.; TRAUTMANN, s.146 vd.

⁸³ SAĞLAM, Fazıl, *Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, Beta Yay. İstanbul, 1999, s.7.

⁸⁴ SAĞLAM, s.15.; *Die Verfassungen der EG - Mitgliedstaaten*, 4.Auflage, Beck Verlag, München, 1996, s.251.

⁸⁵ SAĞLAM, s.14-20. Söz konusu ülkelerin Anayasalarında yer alan madde numaraları; Fransız Anayasası 4.md., Yunan Anayasası 29.md., Portekiz Anayasası 10/2, 51/1 ve 117/1.md., İspanya Anayasası 6.md.

⁸⁶ BOSUTER, s. 22.

denetimi.” konularıdır.⁸⁷ Buna karşılık parti programı ve siyaset tarzı bu kapsam içinde değerlendirilemez.

Anayasa hükmünden de anlaşıldığı gibi siyasal partiler hakkında yapılan düzenlemelerde kanun koyucuya uyacağı sınırlar hakkında genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede önemli olan konunun, siyasal partilerin örgütlenmeden siyasal karar alma süreçlerine kadar demokratik esaslara uygun yapılması olduğu görülmektedir. Bunun dışında kayıtlamalar koymak siyasal katılıma engel olmak şeklinde anlaşılmalıdır. Kanaatimizce burada demokratik esaslar tespit edilirken getirilecek olan düzenlemelerde siyasal partilerin uyacakları asgari şartların neler olduğunun tespiti önem kazanmaktadır. Çünkü her konuyu düzenleme hevesinde olan işlemler karşısında parti içi demokrasi gerçekleştirilmeye çalışılırken dayatmacı ve tek tip bir oluşum öngören düzenlemeler ile karşılaşmak doğru olmasa gerektir. Aksi halde son nokta olan çoğulcu demokrasinin gerçekleşmesini beklemek mümkün değildir.

Perinçek, demokratik esaslar konusunda asgari şartların tespitinde 3 kriter ortaya koymaktadır. Bunlar; “Üyelerin örgütteki bütün kademelere müstakar olarak fiilen katılması, yönetici organların belli zamanlarda düzenli olarak yenilenmesi ve otoriter bir yönetime meydan verilmeksizin üyelerce denetlenen bir parti yönetimi”nin oluşturulmasıdır.⁸⁸ Bu asgari şartları sağlayan siyasal partilerin kendi içinde demokratikleşmeyi daha ileri götürmesi de mümkündür. Yani parti kendi iç dinamiklerini kullanarak örgütünü daha katılımcı ve karar alma süreçlerinde daha etkin kılabilir, yargı denetiminden önce parti örgütlerinin oluşturacağı kurul ya da kongreler gerekli denetimleri yerine getirebilir. Böyle bir durum parti içinde hem otoriter eğilimleri engelleyecek hem de örgüt desteğinin her zaman üst düzeyde tutulmasına yardım edecektir. Perinçek bunun tersi bir anlayışı da zikrederek asgari şartları sağlayan bir partinin üyeleri tarafından sahip olunan bir kısım yetkilerin yönetime devredilmesinin de mümkün olabileceğini ifade etmektedir.⁸⁹

B. Yasal Düzenlemeler

Parti içi demokrasi aynı zamanda demokratikleşmenin de bir şartı olarak görüldüğü için gerçekleşmesi yönünde özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra anayasal ve yasal düzenlemeler yapıldığı gözlemlenmektedir.⁹⁰ Çünkü savaşın ardından ortaya çıkan totaliter rejimlerin etkisiyle partilerin iç düzen anlamında da

---

⁸⁷ PERİNÇEK, s. 70.

⁸⁸ PERİNÇEK, s. 71.

⁸⁹ PERİNÇEK, s. 71.

⁹⁰ BOSUTER, s. 20.

demokrasiyi benimsemiş olması esaslarını içerir düzenlemeler zorunlu hale gelmiştir.⁹¹

1949 tarihli Federal Alman Anayasasında yer alan hüküm gereği çıkarılan 1967 tarihli Siyasi Partiler Kanunu da Anayasada yer alan temel ilkeleri somutlaştırmıştır. Alman Siyasi Partiler Kanununun kabulünden önce, siyasi partiler kanununun derlemesine yardımcı olmak üzere, Prof. Scheuner'in başkanlığında bilim adamlarından oluşan bir komisyon tarafından hazırlanan raporda siyasi partiler kanununda yer alması önerilen esasların, iç düzen (Innere Ordnung) kavramıyla sınırlı olduğu ve partilerin dışa dönük faaliyetlerini kapsamadığı görülmektedir.⁹² 1967 tarihli Alman Siyasi Partiler Kanunu da, bu raporda belirtilen görüşler doğrultusunda, 6 ila 16. maddeler arasında, siyasi partilerin iç düzeniyle ilgili hükümler öngörmüştür. Bu maddelerde yer alan hükümler; parti tüzüğü ve programının düzenlenmesi, parti teşkilatı, parti organları, üye ve delege kongresi, üyelerin hakları, yönetim kurulu, parti komisyonları, parti kurultayının toplanması, parti hakem kurulları, organlarda irade oluşumu ve mahalli teşkilatlar hakkında tedbirlerden oluşmaktadır. Kanun, partilerin yerel teşkilatlanmaya gidebileceğini, ancak bunların büyüklükleri ile hangi çevreyi kapsadığı tüzükte gösterilmesini istemektedir. Bu düzenleme parti içi demokrasi için önemli bir talep içermektedir. Yerel teşkilatlanma, her bir parti üyesinin parti iradesinin oluşumunda belli ölçüde etkili olmasını mümkün kılacak şekilde yapılmak zorundadır.⁹³ Yasa koyucu, partilerin iç yapısıyla ilgili diğer düzenlemeleri partilerin kendi düzenlemesine bırakmıştır.

Bunun dışında anayasalarında siyasi partiler ile ilgili düzenleme bulunduran ülkelerin bir kısmında ayrı yasal düzenlemeler mevcut olmayıp daha çok anayasadaki hükümlerden ve eğer dernek şeklinde örgütleniyor ise derneklere dair düzenlemelerde yer alan hükümler çerçevesinde parti içi düzenleme ve demokrasiye uygunluk aranmaktadır. Örneğin Fransa ve Danimarka'da siyasi partiler için Dernekler Kanunu geçerli iken, Yunanistan'da ayrı bir düzenleme bulunmamakta

91 BOSUTER, s. 22-23.

92 Bu rapor, siyasi parti faaliyetlerinin demokratik esaslara uygunluğunu sağlamak üzere şu hususların göz önünde tutulmasını istemektedir: Bütün üyelerin oylamaya eşit şekilde katılmaları; partilerin mekan bakımından teşkilatlanması ve kademelere muhtariyet tanınması; bütün siyasi makamların seçimle doldurulması, "Cooptation" usulüne yer verilmemesi; bütün seçimlerde iş başına getirilen üyelere, ancak sınırlı bir vekaletin (bir ila üç yıllık) verilmesi; partinin program ve tüzüğünü ilgilendiren hususlarda, bazı hiziplerin partiden çıkarılmaları ve partiyi fesih gibi hususların prensip olarak en geniş sayıda üye ya da temsilcinin katılabileceği parti organlarında kararlaştırılması; ayrıca önemle üzerinde durulan parti içinde düşüncelerin serbestçe ifade edilmesinin sağlanması, parti faaliyetlerinin demokratikleştirilmesi için uygun hukuki düzenlemelerin yapılması gerektiğidir. Rechtliche Ordnung des Parteiwesens adlı raporda tartışılan konular ve önerilen görüşler hakkında daha geniş bilgi için bkz. LOHMAR, s. 131-141. 1965 tarih ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununun gerekçesinde bu rapordan yararlanıldığı belirtilmektedir

93 BLANK, s. 567.

ve anayasal hükümden hareketle yapılanma öngörülmektedir.⁹⁴ Avusturya'da ise 1975 tarihli Siyasi Partiler Kanunu'nun başında yer alan hüküm gereği, bu düzenleme anayasa düzeyinde bir düzenleme olarak kabul edilmekte ve uygulanmaktadır. Ancak bu kanun, daha çok partilere yapılacak yardım konusuna ağırlık vermekte, bunun dışında parti tanımı, partilerin iç düzeni ve hukuki nitelikleri konularında hükümler içermemektedir.⁹⁵

Ülkemizde 1946'da çok partili siyasal hayata geçilmesinin ardından 1961 Anayasası'na kadar siyasal partilerin iç işleyişlerinden çok dışa dönük siyasal faaliyetlerine ilgi gösterilmiştir. Ancak 1961 Anayasası'nın ardından bu yönde düzenlemeler yapılabilmıştır. 56.maddede siyasal partilerin; "ister iktidarda ister muhalefette olsun demokratik rejimin vazgeçilmez unsurları.." oldukları kabul edilmiş, 57/3.madde hükmüyle de; partilerin iç çalışma ve faaliyetlerinin demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenleneceği ifade edilmiştir. Kanunla düzenleme yapılması gereği, ancak 13.7.1965 tarihinde 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile yerine getirilebilmiştir.⁹⁶ 1982 Anayasasının kabulünden sonra, Kurucu Meclis (Danışma Meclisi ve Milli Güvenlik Konseyi) tarafından hazırlanarak kabul edilen 24 Nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile siyasi partilerin iç düzeniyle ilgili ayrıntılı hükümler getirilmiş bulunmaktadır.

Özbudun, parti içi demokrasinin ayrıntılı yasal hükümlerle tesis edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Yazara göre, parti içi demokrasiyi kanun yoluyla tesis etmek mümkün olmadığı gibi, böyle bir düzenlemeden doğan uyumsuzluklar da salt siyasal nitelikleri dolayısıyla yargı organlarının uzmanlık alanına yabancı düşecek; bu organlara lüzumundan fazla ağır bir yük ve sorumluluk yükleyecektir.⁹⁷ Kaldı ki, Siyasi Partiler Kanununun, partilerin iç düzeniyle ilgili bazı hükümlerinde bir bakıma kendi amacıyla çelişik düzenlemeler getirdiği ve partilerin kendi iç yapılarını seçme özgürlüğünü geniş ölçüde kayıtladığı da ileri sürülebilir. Bunların, siyasal partilerin, "serbestçe faaliyette bulun"acakları ve siyasi partilerle ilgili kanuni düzenlemenin "demokrasi esaslarına uygun olarak" yapılacağı yönündeki Anayasa hükümleriyle (1961 AY. m. 56-57) ne derece bağdaştığı sorulabilir. Örneğin siyasal partilerin ilçe düzeyi altında, köy ve mahallelerde birer "parti görevlisi" dışında hiçbir şekilde ocak ve bucağ örgütleri kuramayacakları yolundaki hüküm (648 s. SPK. m. 17), siyasal partileri gerçek bir örgütlenmiş tabandan yoksun bırakmak suretiyle, parti içi demokrasinin gereklerine aykırı bir durumu bizzat yaratmış olmaktadır. Kapsamlı ve ayrıntılı bir düzenlemenin en

4 SAĞLAM, s.35-36.

5 SAĞLAM, s.20. Avusturya Siyasi Partiler Kanunu daha çok partilere yapılacak devlet yardımı konusunu düzenlemekte, parti içi demokrasi ile ilgili hüküm taşımamaktadır.

6 BOSUTER, s. 21.

7 Aynı yönde görüş için bkz. ABADAN, Nermin, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, AÜSBF Yayını, Ankara 1966, s. 67.

büyük sakıncası, siyasal sorunlara hukuksal çözümler getirmeye çalışmak gibi, gerçekçi olmayan bir noktadan hareket etmesidir. Nitekim Türk Siyasal Partiler Kanunu da (648 s. SPK), parti yasakları ve özellikle partilerin iç düzeniyle ilgili olarak pek çok ve ayrıntılı hükümler getirilerek batı demokrasilerinde ancak parti tüzüğünde düzenlenen konular kanuni düzenleme konusu yapılmış bulunmaktadır.⁹⁸ Siyasal partilerin iç düzeni kavramı denilince daha çok parti tüzük ve programının belirlenmesi ve bu çerçevede parti organlarının teşekkülü, çalışmaları, parti üyesinin hak ve görevleri, aday tespiti gibi konular anlaşılacak durumundadır. Bosuter, partilerin mali yönden gelir elde etmesi konusunu iç düzen kavramı içinde görmekte, buna karşın parti programının içeriği ve buna uygun siyasal faaliyetleri bu konu dışında anmaktadır.⁹⁹

1. Yasal Düzenlemelerde Siyasal Parti Örgütü

Parti içi demokrasi denilince akla gelen konu, siyasal anlamda faaliyette bulunacak bir örgütlenmenin olmasıdır. Örgütlenme modelleri incelendiğinde Duverger'in ifade ettiği gibi bu oluşum bazen tabanın etkisiyle bazen de tavanın teşvikiyle gerçekleşebilmektedir. Demokratik nitelik açısından örgütün sonuçta halka ulaşması ve daha çok aşağıdan yukarıya doğru şekillenmesi önem taşır. Bu şekillenmenin demokratik nitelik taşıyabilmesi için yerel bazdaki en küçük birimlerde küçük gruplaşmalar yerine parti üyeliğinin benimsetilerek tabanın genişletilmesi yolu tercih edilmelidir. Perinçek, bu konuda yerel örgütlenme içinde etkin rol oynayan ekonomik yönden güçlü kimselerin egemen olmasına izin verilmemesi gerektiğini bunun için de genel anlamda ekonomik alanda da köklü değişiklikler getirilmesini önermektedir.¹⁰⁰

Perinçek'in siyasal partilerin örgütlenme aşamasından karar almasına kadar geçen süreçte nasıl bir kanuni düzenleme yapılması gerektiğine dair önerileri ise şunlardır; Örgütlenmenin yerleşim birimi olarak en küçük yerlerden yani köy ve mahallelerden başlatılması, oluşturulan bu birim örgütlerine üye olanların aynı zamanda karar organı olması ve yukarıya doğru oluşturulacak örgüt organlarına seçim yoluyla üye göndermesi, partinin her birim yöneticisinin seçimle işbaşına gelmesi ve seçimle ayrılması, parti genel çizgisi içinde yani parti disiplini içinde her bir yönetim ve karar organının alacağı kararların müdahale görmemesi, parti için önem taşıyan tüm kararların ise parti kongre ya da kurultaylarında alınmasına yönelik hükümler olmalıdır.¹⁰¹

1965 tarih 648 sayılı SPK'nun yerine getirmek durumunda olduğu parti içi demokrasi esasları yerine daha çok bunu yok eden hükümler de içerdiği şeklinde

⁹⁸ ÖZBUDUN, s. 165-166.

⁹⁹ BOSUTER, s. 21.

¹⁰⁰ PERİNÇEK, s. 73.

¹⁰¹ PERİNÇEK, s. 73-76.

eleştirilmektedir.¹⁰² Benzer eleştirilerin 2820 sayılı SPK'nun 1999 değişikliğine kadar aynen geçerli olduğunu belirtmek isteriz. Özellikle ocak ve bucak seviyesindeki parti örgütlenmesinin olmayışı "...adeta belli sınıflara özgü bir eşitlik anlayışı ile otokratik bir muhteva getirmiştir.. Mali yönden ise hazine yardımı dışında bir yenilik getirilmemiş, parti geliri, adayların kontrolü, pahalı milletvekilliğinin önlenmesi"¹⁰³ yönünde herhangi bir hüküm içermemiş olması önemli eleştirilerdendir.. Dolayısıyla seçmenlerin oy deposu olmaktan öte bir anlam ifade etmediği "seçkinler aristokrasisi"nden yana olan elitist görüş, "parlamentoyu siyasi ağırlık merkezi olarak muhafaza etmek, ocak-bucak teşkilatlarını yasaklayarak cahil halk kitlelerinin hiç olmazsa aktif politikaya sokulmasını.." bu yolla engellemek istemiş kabul edilmektedir.¹⁰⁴ Bu yolla toplumun iki kutuplu bir kırılma geçirmesinin önleneyeceği, köylülerin partilerine göre kahvehane ayrımı yapmayacağı düşünülmüş, fakat zamanla bu sertliklerin yumuşayacağı ve yerini siyasal bilinçlenmenin alabileceği dikkate alınmamıştır. İlçe bazında düşünülen siyaset, profesyonel kadroların tekeline terk edilmiştir.¹⁰⁵

Yine parti içi demokrasinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak seçimle işbaşına gelen parti yönetiminin varlığı gereklidir. Bunun için her örgüt biriminin kendisi tarafından gerçekleştirilen kongre veya genel kurul toplantılarında kendi yöneticilerini seçmeleri usulü esas olmalıdır. Gerek 1965 gerek 1983 tarihli SPK bu yönde benzer hükümler getirmiştir. Örneğin; il ve ilçe kongreleri yönetim kurullarını seçme, parti genel başkanı dışındaki merkez organlarının ise parti kongre veya genel kurulları tarafından belirleneceği esasını getirmektedir. Kanununun 14. maddesi 4. fıkrada ilk cümlesi parti genel başkan seçimini partinin tüzüklerindeki esaslara göre parti genel kongresinde yapılacak hükümünü getirmektedir.

1999 değişikliğinden önce SPK 7. maddesine göre siyasal partilerin örgüt olarak en küçük birimi belde örgütleri olmakta, bu örgüt il ve ilçe dışında belediye teşkilatı olan yerlerde kurulmaktadır. Fakat bu birimler bağımsız olmayıp ilçe başkanlığına bağımlı olarak çalışmaktadır. SPK'nun değişiklikten önceki halinde en küçük birim olarak ilçe örgütleri kabul edilmişti. Zaten kanununun 4. Bölümünde 'il ve ilçe teşkilatları'ndan bahsedilmekte, fakat belde örgütüne değinilmemektedir. Belde örgütününün 1960'tan önce mevcut ocak ve bucak örgütlerine göre daha üst bir birim olduğu kabul edilmelidir. Bu durum oldukça eleştiri konusu olmuştur. Özellikle köylü vatandaşların nüfusun büyük bir yoğunluğunu oluşturması yüzünden böylesi büyük bir kitlenin siyasetten uzak tutulmasının yanlış-

02 BOSUTER, s. 135.

03 BOSUTER, s. 135-136.

04 BOSUTER, s. 136.

05 BOSUTER, s. 136-137.

lığı vurgulanmıştır.¹⁰⁶ Ocak bucağ örgütlerinin kaldırılmasına gerekçe olarak ise küçük yerleşim birimlerinde siyasal kutuplaşmanın fazlalığı ile siyasal partileri denetleyen Anayasa Mahkemesi'nin iş yoğunluğunun artması gösterilmiştir.¹⁰⁷ 1999 yılında yapılan değişiklikler ile bu eleştirilerin bir çoğunun haklı olduğu anlaşılmıştır.

2820 sayılı SPK 14. maddesi 1. fıkrasına göre “siyasal partilerin en yüksek organı büyük kongredir.” 14. Maddenin 4. fıkraya hükmüne göre; büyük kongre farklı isimlendirmeler adı altında toplanarak; parti merkez karar organlarını seçmekten, parti tüzük ve programında değişikliğe, gelir-gideri denetlemeye, partinin kapanmasından başka bir partiyle birleşmesine kadar önemli her konuda karar almaya yetkilidir.

Aynı şekilde 16. madde hükmünde yer alan “merkez karar, yönetim ve icra organları”, kongre ardından parti tüzük ve programına uygun olarak partinin önemli kararlarının alındığı 15 kişiden az olmayan kurullar şeklinde düzenlenmiştir. Alabileceği önemli kararlar, partinin varlığını sürdürmeyerek kapanması kararı dışındaki tüm kararlardır. Özellikle parti içi düzenlemeler bu organ tarafından çıkarılmaktadır.

Siyasal yapılanma içinde örgütün iki yönlü bir sorumluluk taşıdığı ifade edilmektedir. Buna göre; seçilerek örgütün herhangi bir biriminde yönetici durumunda olanlar kendisini seçenlere karşı sorumlu olurlarken, aynı zamanda yukarıdan aşağıya doğru da tüm yönetici ve kurulların parti tüzük ve kararlarına uymak zorunluluğu bulunmaktadır.¹⁰⁸ Bunlardan ikincisine kanaatimizce parti disiplini demek mümkün gözükmemektedir. Zaten SPK da parti disiplininin sağlanması yönünde 17. maddede ‘Merkez disiplin kurulları’ ve 25. madde 2. fıkrada ‘Grup Disiplin Kurulları’ kurulmasını hüküm altına almış bulunmaktadır. Belirtilen kurullara karşı sorumlu olmak ve onların denetimine açık olmak ise parti içi demokrasinin şartlarından sayılmalıdır.

Parti üyelerinin faaliyet gösterebilecekleri alan bakımından 1980 sonrası değerlendirmeyi yapmayan Özbudun, 1980 öncesi partileri ferdi temsil partisi olarak kabul etmekteydi. Halbuki 1980 sonrası önce 1995 yılında gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri¹⁰⁹ çerçevesinde 68.maddede ve ardından buna uygun olarak 1999 yılında SPK’da değişiklik yapılanaya kadar tüm engelleme ve yasaklara rağmen gençlik ve kadın kolları gibi yan kuruluşlar parti dışında örgütlenerek üst bir katılım sağlanmaya çalışılmıştır. Anayasanın 68.maddesinde yer alan “..siyasi

106 TEZİÇ, Erdoğan, 100 Soruda Siyasi Partiler: Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler, Gerçek Yay., İstanbul 1976, s. 66.

107 TEZİÇ, s. 67.

108 PERİNÇEK, s. 77.

109 Bkz. 26.7.1995 tarih ve 22355 sayılı RG.

partiler, yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamaz. Kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremez, vakıf kuramazlar” hükmü 1995 yılındaki değişiklikle kaldırılmış ardından 1999 yılında SPK’da yapılan son değişiklikle 7.maddenin 1.fıkrasına “(s)iyasi partilerin tüzüklerinde ayrıca kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri yan kuruluşlarla, yabancı ülkelerde yurt dışı temsilciliği kurulması öngörülebilir” hükmü getirilmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla bugün ülkemizde bazı partilerin sosyal bütünleşme partileri olarak değerlendirilmesi pekala mümkündür. Ayrıca sınıf kutuplaşmasının büyük ölçekte yaşanmadığı ülkemizde sun’i de olsa başka ayrışmaların oluştuğu ya da oluşturulduğu gözlenebilir. Bunlara örnek olarak; her çeşit etnik ayrımcılık veya bölgecilik, inançlara bağlılık gibi konular belirtilebilir.

Türkiye’de parti içi demokrasinin sıkıntılarının en yoğun olduğu noktaların biri, parti örgütlerinin zaman zaman merkez tarafından feshedilmesi veya görevlilerine işten el çektirilmesidir. Parti disiplini ve siyasi parti kavramının gereği olarak böyle bir yetkinin bulunması normaldir. Burada üzerinde durulması gereken nokta, SPK’nın konuyla ilgili düzenlemeleri parti içi demokrasiyi bozucu nitelikte midir? SPK, il ve ilçe örgütlerinin yönetim kurullarının işten el çektirilmesini kabul etmekte, bunun düzenlenmesini parti tüzüklerine bırakmaktadır. Ancak, bu kararlar gizli oyla ve yetkili kurulların üye tamsayısının üçte ikisinin oyuyla alınabilir. Ayrıca, SPK, ne kadar süre içinde il ve ilçe kongrelerinin toplanacağını ve yeni yönetim kurullarını da seçeceklerini öngörmüştür. Tanör, bu düzenlemeleri anti-demokratik bulmamakta, hatta belli ölçüde demokratik güvenceler içerdiğini belirtmektedir. Yazara göre, parti merkez ve taşra teşkilatlarına ilişkin SPK’da yer alan düzenlemelerde, parti içi demokrasi açısından doğrudan olumsuz etkide bulunan hükümler yoktur.¹¹⁰

2. Siyasal Parti Üyeliği

Parti üyeliği; partiye sempati veya ilgi duymaktan ayrı bir kavramdır. Çünkü partiye üye arasında resmi bir bağ olan üyelik ilişkisini gösterir yazılı bir belge veya taahhüt ile üyenin partiye sağladığı maddi katkı olan aidat ilişkisi bulunmaktadır.¹¹¹ Parti üyeliği dışında başka parti destekçileri ve yöneticileri de vardır. Taraftarlar, üyeler, militanlar, propagandacılar ve en başta yer alan liderler şeklinde bir sınıflandırma yapmak mümkündür.¹¹² Bu ayrımında parti içi demokrasi adına bizi ilgilendiren iki grup olduğunu düşünmekteyiz. Bunlardan ilki parti üyeleri, diğeri ise liderler grubudur. Bir de bunun yanında parti içi ayrılıklardan doğan ve daha çok liderler düzeyinde tabanın yönelişlerinden ziyade liderlik mücadelesini ortaya koyan hizipleşmelerin de olduğunu belirtmeliyiz.

110 TANÖR, Bülent, *Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri*, TÜSİAD, İstanbul 1997, s. 20.

111 TEZİÇ, s. 45.

112 TEZİÇ, s. 46.

partiler, yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamaz. Kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremez, vakıf kuramazlar” hükmü 1995 yılındaki değişiklikle kaldırılmış ardından 1999 yılında SPK’da yapılan son değişiklikle 7.maddenin 1.fıkrasına “(s)iyasi partilerin tüzüklerinde ayrıca kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri yan kuruluşlarla, yabancı ülkelerde yurt dışı temsilciliği kurulması öngörülebilir” hükmü getirilmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla bugün ülkemizde bazı partilerin sosyal bütünleşme partileri olarak değerlendirilmesi pekala mümkündür. Ayrıca sınıf kutuplaşmasının büyük ölçekte yaşanmadığı ülkemizde sun’i de olsa başka ayrışmaların oluştuğu ya da oluşturulduğu gözlenebilir. Bunlara örnek olarak; her çeşit etnik ayrımcılık veya bölgencilik, inançlara bağlılık gibi konular belirtilebilir.

Türkiye’de parti içi demokrasinin sıkıntılarının en yoğun olduğu noktaların biri, parti örgütlerinin zaman zaman merkez tarafından feshedilmesi veya görevlilerine işten el çektirilmesidir. Parti disiplini ve siyasi parti kavramının gereği olarak böyle bir yetkinin bulunması normaldir. Burada üzerinde durulması gereken nokta, SPK’nın konuyla ilgili düzenlemeleri parti içi demokrasiyi bozucu nitelikte midir? SPK, il ve ilçe örgütlerinin yönetim kurullarının işten el çektirilmesini kabul etmekte, bunun düzenlenmesini parti tüzüklerine bırakmaktadır. Ancak, bu kararlar gizli oyla ve yetkili kurulların üye tamsayısının üçte ikisinin oyuyla alınabilir. Ayrıca, SPK, ne kadar süre içinde il ve ilçe kongrelerinin toplanacağını ve yeni yönetim kurullarını da seçeceklerini öngörmüştür. Tanör, bu düzenlemeleri anti-demokratik bulmamakta, hatta belli ölçüde demokratik güvenceler içerdiğini belirtmektedir. Yazara göre, parti merkez ve taşra teşkilatlarına ilişkin SPK’da yer alan düzenlemelerde, parti içi demokrasi açısından doğrudan olumsuz etkide bulunan hükümler yoktur.¹¹⁰

2. Siyasal Parti Üyeliği

Parti üyeliği; partiye sempati veya ilgi duymaktan ayrı bir kavramdır. Çünkü partiye üye arasında resmi bir bağ olan üyelik ilişkisini gösterir yazılı bir belge veya taahhüt ile üyenin partiye sağladığı maddi katkı olan aidat ilişkisi bulunmaktadır.¹¹¹ Parti üyeliği dışında başka parti destekçileri ve yöneticileri de vardır. Taraftarlar, üyeler, militanlar, propagandacılar ve en başta yer alan liderler şeklinde bir sınıflandırma yapmak mümkündür.¹¹² Bu ayrımında parti içi demokrasi adına bizi ilgilendiren iki grup olduğunu düşünmekteyiz. Bunlardan ilki parti üyeleri, diğeri ise liderler grubudur. Bir de bunun yanında parti içi ayrılıklardan doğan ve daha çok liderler düzeyinde tabanın yönelişlerinden ziyade liderlik mücadelesini ortaya koyan hizipleşmelerin de olduğunu belirtmeliyiz.

¹¹⁰ TANÖR, Bülent, *Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri*, TÜSİAD, İstanbul 1997, s. 20.

¹¹¹ TEZİÇ, s. 45.

¹¹² TEZİÇ, s. 46.

Gerek 1961 gerekse 1982 Anayasası düzenlemelerine göre parti üyelerinin hak ve görevleri bir anlamda parti içi demokrasinin de şartlarını belirlemektedir. Buna göre anayasa hükmünde ‘demokratik esaslara uygun olma’ veya ‘aykırı olmama’ şartı zikredilmekte, böylece parti organları için öncelikle seçilme, üyelerin her tür seçimde eşit haklara sahip olma ve serbestçe görüşlerini açıklayabilmesi şartları belirlenmektedir.¹¹³ Parti üyesinin görevleri içinde en öncelikli olanlar ise, parti tüzük ve programı ile yetkili organların kararlarına uymaktır. Bilindiği gibi bunlara uygun davranmamak parti içinde disiplin kurulları aracılığıyla çözüme kavuşturulan konular olmaktadır.¹¹⁴ Bunlar bir anlamda parti içi demokrasinin öteki yüzünü oluşturan parti disiplini konuları olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasal partilerde üyelerin durumu incelenirken öncelikle partiye üye olarak girme hakkı önem kazanmaktadır. Siyasal haklar arasında sayılan partilere üye olabilmek hakkı parti örgütünün kabulüyle, üyelikten ayrılma hali ise yalnızca üyenin tek taraflı irade beyanıyla gerçekleşebilmektedir.

1961 Anayasasının 56. madde hükmü ile 1982 Anayasası 68. madde hükmü üyeliğe giriş ve çıkış hakkını; “Vatandaşlar siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve çıkma hakkına sahiptir” diyerek güvenceye almış 2820 sayılı SPK 11 ve devamı madde hükümleri de bu doğrultuda hüküm getirmiş bulunmaktadır. Yine siyasal parti kurma imkanı, gerek 1961 gerekse 1982 Anayasası tarafından kanunda belirtilen seçilme yeterliliğine sahip her Türk vatandaşına tanınarak siyasal katılım için üye olmak zorunluluğu da bulunmamaktadır. Bu hakkın kullanılmasında üye olmak isteyen için koruma getiren kanuni güvenceler aynı zamanda siyasal partilere de üye kabulü konusunda seçme hakkı getirmektedir. Üyelik kabulünde seçme hakkının varlığı 2820 sayılı SPK’da 12. madde hükmünde ‘Üyeliğe kabul şartları’ başlığı altında;

“Siyasi parti üyesi olmaya kanuna göre engel hali bulunmayanların, üyeliğe kabul şartları parti tüzüklerinde gösterilir. Tüzükte üyelik için başvuranlar arasında dil, ırk, cinsiyet, din, mezhep, aile, zümre, sınıf ve meslek farkı gözetilen hükümler bulunamaz. Siyasal partiler üye olma istemlerini sebep göstermeksizin de reddedebilirler. Ancak üyeliğe kaydını isteyeninin istemini reddeden teşkilatın bir üst kademesine, parti tüzüğünde gösterilen şekilde itiraz hakkı vardır. İtiraz üzerine verilen kararlar kesindir.” denilmektedir.

Siyasal partilerde kendi görüşlerine uygun üye kabul etmek ve kadro oluşturmak hakkına sahip kabul edilmelidirler. Buna göre parti üyeliği için gerekli şartların tespiti yönünde parti tüzüğünde hüküm olabileceği ve üyelik başvurularının herhangi bir sebep gösterilmeksizin reddedilebileceği hüküm altına alınmıştır.

¹¹³ TEZİÇ, s. 55.

¹¹⁴ TEZİÇ, s. 55.

1982 Anayasası'nda 68.madde son fıkraya hükmü 1995 değişikliğinden önce siyasi partilere giremeyecek olanları; "Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, yükseköğretim kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, öğrenciler ve silahlı kuvvetler mensupları.." şeklinde belirtmekteydi. Söz konusu değişikliğin ardından yükseköğretim öğrencileri ve öğretim elemanları hakkındaki yasaklama kısmen kaldırılarak "(y)üksek öğretim elemanlarının siyasi partilere üye olmaları ancak kanunla düzenlenebilir. Kanun bu elemanların siyasi partilerin merkez organları dışında kalan parti görevi almalarına cevaz veremez ve parti üyesi yükseköğretim elemanlarının yükseköğretim kurumlarında uya-cakları esasları belirler" şeklinde düzenleme ile 1961 Anayasasının ilk düzenleme şeklinde dönülmüştür.

Parti üyeleri hakkında yapılacak disiplin işlemleri karşısında üyenin hukukun genel ilkeleri ile parti tüzüğünde belirlenen başvuru yollarını kullanması bir teminat olarak görülmelidir. Örneğin kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesi parti üyesi açısından önemli bir ilkedir. Buna göre üyenin keyfi olarak özellikle belirsiz hükümlerle parti yetkili disiplin kurulları karşısına çıkarılması ve cezalandırılması düşünülemez.

Perinçek, bu konuda belirsiz hükümlerin parti tüzüğünde yer almaması, buna karşılık iki basamaklı bir disiplin yargısı ile savunma hakkının korunması gerektiğini belirtmektedir.¹¹⁵

Parti üyesinin partisi karşısında ileri sürebileceği hakların başında, Anayasalar tarafından fertlere tanınan dokunulmaz temel haklar gelmektedir. Perinçek'in naklettiği, parti ile üye arasındaki ilişkinin devletle olan ilişkiden farklı olduğu ancak demokrasi ile ilgili olan hakların işlerliğinin söz konusu olabileceği¹¹⁶ gibi görüşler fazlasıyla teorik tartışmalar olarak kalmıştır. Buna karşılık siyasal partilerin çalışma alanları ve mahiyetlerine uygun olan konulardaki temel hakların kısıtlanmasının mümkün olamayacağı görüşüne bizde katılmaktayız. Buna göre bir parti içinde dernek kurma özgürlüğü, haberleşme özgürlüğü, konut dokunulmazlığı gibi hakların siyasal faaliyetle ilgili olmadığı açıktır. Ancak sınırsız bir düşünce ve ifade özgürlüğü yerine parti tüzük ve programlarına bağlı kalınmak şartıyla kullanılan bir düşünce ve ifade özgürlüğü bulunmaktadır.¹¹⁷ Bunlar parti bütünlüğü ve siyasal tutarlılık açısından gerekli görülen kısıtlamalardır.

115 PERİNÇEK, s. 82.

116 PERİNÇEK, s. 83. Henke, Maunz ve Düring'ten naklen.

117 PERİNÇEK, s. 83. Hesse, Luthman ve Lerche'den naklen.

Parti içi demokrasinin gerçekleştirilmesi yönünde gerekli bir teminat ta üyelerine gerek parti içinde yetkili organlara gerekse yargı yoluna başvurma hakkının tanınmış olması veya bunun kısıtlanamaması ilkesidir. Çoğunlukla herhangi bir organ tarafından alınan karara karşı parti içindeki bir üst yetkili organ veya kurulda itiraz imkanının sağlanması önem taşımaktadır. Parti içinde çözümü mümkün olmayan uyuşmazlıklarda ise adli yargıda hak arama imkanı söz konusudur. Çünkü siyasal partiler anayasalarda düzenlenen organlar olmakla birlikte Anayasa yargısına dahil olmadıkları gibi idari teşkilat içinde yer almamaları sebebiyle de idari yargıya tabi değildirlere.

3. Siyasal Partilerin Seçimlerde Aday Belirlemesi

Seçimlerde siyasi partiyi temsil edecek adayların belirlenmesi, partilerin iç düzeniyle ilgili bir mesele olarak kabul edilmektedir. Bu mesele, hukuk sistematığı açısından seçim hukukuna değil, bilakis partiler hukukuna dahildir.¹¹⁸ Schattschneider, aday gösterme mekanizmalarının partiler açısından önemine değinerek; “aday gösterme usulünün mahiyeti, partinin mahiyetini belirler; aday gösterme yetkisi kimdeyse, partinin sahibi de odur” demektedir; bu durumu parti içi iktidar dağılımını gözlemleyecek en uygun ortam olarak görmektedir.¹¹⁹

Demokratik seçimlerin günümüzde seçmenlerin parti seçmesi haline dönüşmesi partilerin aday tespitindeki usullerinin demokratik olup olmamasını daha da önemli kılmaktadır. Çünkü anti demokratik yollarla aday tespit eden ve adaylarını seçtiren bir partinin temsili demokrasinin esaslarından olan halk hakimiyeti ve vekalet sistemini ihmal ettiği ortadadır.¹²⁰

Başlıca aday belirleme yöntemleri; ön seçim yolu ile, aday yoklaması (teşkilat yoklaması) ile ve merkez yoklaması yolu ile aday belirleme yöntemleridir.

Adayların merkez yoklaması ve parti yönetim kurulları tarafından belirlenmesi, partili üye ve de seçmenlerin isteklerini yansıtmadığından demokratik bir yöntem olarak kabul edilmemektedir. Merkez yoklamasına artık parti tabanları değil, bütün seçmenler olumsuz bakmakta; hatta demokrasinin bu uygulamalarla zarar gördüğü kabul edilmektedir. Merkez yoklaması antidemokratik olduğu kadar, parti disiplinini öne çıkardığından parti içi demokrasinin uygulama ortamını da ortadan kaldıran bir araçtır.¹²¹

¹¹⁸ WOLFRUM, Rüdiger, *Die innerparteiliche demokratische Ordnung nach dem Parteien Gesetz*, Schriften zum öffentlichen Recht, Band 246, Berlin 1974, s. 180; BLANK, s. 569.

¹¹⁹ Zikreden ÖZBUDUN, s. 99.

¹²⁰ BOSUTER, s. 14.

¹²¹ TUNCAY, s. 218.

Aday yoklamasıyla (teşkilat yoklaması) aday belirleme, ön seçim ile aday belirlemeye göre daha sınırlı bir kitle ile yapıldığından, partinin genel eğilimini ve talebini tam olarak yansıtamaz. Bununla birlikte, merkez yoklamasına göre daha demokratiktir. Teşkilatların kısmen iradesini yansıtır. Yine de adayları belirleyecek kurula sınırlı kişiler katıldığından tam isabetli bir aday belirleme yöntemi kabul edilemez.

Almanya’da adaylar, siyasi partilerin o seçim çevresinde bulunan seçme ehliyetini haiz bütün üyelerince veya bu üyeler tarafından seçilmiş temsilcilerce (delegeler) gizli oyla seçilmektedirler. Uygulamada adayların bütün parti üyelerince seçilmesi istisna, delegeler yoluyla seçilmesi ise kural haline gelmiştir. Böyle bir uygulamanın ortaya çıkmasının nedeni, bütün parti üyelerinin ön seçime katılmasını zorlaştıran engellerdir.¹²² Wolfrum, ön seçimi, parti içi irade oluşumunun pekiştirilmesinin bir aracı olarak görmektedir.¹²³

ABD’ndeki uygulama ve örneklerine bakıldığı zaman ön seçimin, “parti içi oligarşiler”i önleyeceği görüşü ağırlık kazandığından; parti lider ve üst yönetim organlarının “aday belirleme”de rol oynamaması gerektiği ileri sürülmüştür. Bu yetkinin partili seçmenlere verilmesi savunulmuştur. Ancak bu seçmenlerin kimler olacağı konusunda bir anlaşma sağlanamamıştır. Seçmenlerin sınırlandırılması ön seçimin boyutunu da ortaya çıkarmaktadır. Ön seçimin uygulama şekillerinden ilki, her partinin kendi tüzükleri ve yönetmelikleri çerçevesinde tespit edilen üye ve delegelerin katılacağı bir ön seçimdir. Buna “dar anlamda” ön seçim denmektedir. İkincisi, tüm partili seçmenlerin katılacağı “geniş anlamda” bir ön seçimdir.¹²⁴

Aday belirleme yöntemlerinden ön seçimin geniş kitleleri kapsayacak boyutta uygulanmasını savunanların yanında, partilere de belli bir yetki ve karar serbestisi tanınması gerektiğini ileri sürenler de bulunmaktadır. Örneğin Abadan, adayların belirlenmesinde “tabanı aşağı kaydırmak ve sonra organlar yoluyla merdivenli bir sistemle adayları düzenlettirmek” şeklindeki görüşü benimsemektedir.¹²⁵

Parti disiplininin bozulmaması için geniş ön seçiminin uygulanmasını sakinçali bulanlardan Araslı’ya göre ise, “parti adayı olarak saptanan kişi partilerden daha çok seçmenlerle ilişki kurmak durumundadır. Seçmenden yetki almıştır.

122 TRAUTMANN, s. 280-281. G. Willms, bütün parti üyelerinin ön seçime katılabilmelerini sağlamak üzere, bir seçim çevresinin farklı seçim bölgelerine ayrılarak belirli bir zaman diliminde oy kullanılmasını veya adayların bütün parti üyelerinin göndereceği seçim mektupları yoluyla seçilmesini önermektedir. Bkz. TRAUTTMAN, s. 281.

123 WOLFRUM, s. 186.

124 TUNCAY, s. 206.

125 ABADAN, Nermin, *Hürriyet Seçim Semineri*, İstanbul 1972, s. 44.

Bu durumda partiye karşı kendini güçlü duyacak, partinin kararlarına uymamakta kendisini bağımsız hissedecektir".¹²⁶

Türkiye'deki uygulamada, ön seçimden ziyade aday yoklaması ve merkez yoklaması yöntemlerinin uygulandığı görülmektedir.

Partilerin ön seçim yöntemini benimsememelerinin bir takım nedenleri vardır. Ön seçimle parlamentoya gelen milletvekilleri, daha bağımsız, daha güçlü ve güven duygusuna sahiptirler. Genel başkana itirazsız itaat etmezler. Seçmenlerin istek ve taleplerini parti gruplarına ve meclise getirebilme oranları yüksektir. Bu nedenle parti liderleri ve üst yöneticiler, bir gün liderliklerinin de tartışılabileceğini, oligarşik yapının kırılabileceğini tahmin ettiklerinden bu kişilere milletvekili seçiminde ön seçim hakkı vermezler. Kendi istediklerini, emirlerini dinleyenleri, genel başkanın dışında bir varlık olma özelliğini yitiren "peki efendim" diyen kişilerin adaylıkları merkez yoklaması ile yapılarak; parti, liderin elinde adeta bir şirket gibi yönetilir.¹²⁷

Seçim sistemlerinin doğrudan parti disiplini bir anlamda parti içi demokrasiyi doğrudan etkilediği kanaatindeyiz. Özbudun'un örnek ülke olarak incelediği ABD'de partilerin yoklama veya ön seçim sistemini kullanmalarının parti disiplini zayıflattığı ifade edilmekte, buna karşılık ön seçimlerin kapalı yapılması isteğinin ağır bastığı belirtilmektedir.¹²⁸

Parti liderlerinin aday gösterme sürecine tek seçici olarak katılması özellikle bizde merkez yoklaması adıyla icra edilmesi, baştan beri adayların tespitiyle başlayan aşırı merkezîyetçi ve disiplinli parti oluşturulmasında en büyük etken olmaktadır.

Siyasal partilerin aday tespiti; seçimlerde iktidara gelebilmek için önemli kozlarından birisidir. Hem genel hem de yerel seçimlerde partilerin aday gösterme şekilleri parti içi demokrasinin gelişmesi ve gerçekleşmesi yönünden önem arz etmektedir. Bugünkü anlamıyla partiler demokrasisinde seçmenin partilerin dikte ettirdiği adaylara oy vermek durumunda bırakılması katılımcı ve çoğulcu demokrasi açısından kabul edilebilir bir durum değildir. Seçim sistemlerinin de bu dayatmacı anlayışı destelemek yerine çoğulculuğu öngörmesi önemli bir adım olacaktır. Özellikle aday tespitinin daha çok merkez yoklaması adı altında küçük bir parti yöneticisi veya eliti tarafından gerçekleştirilmesi parti içi demokrasi büyük ölçüde zedelemektedir. Zaten aday tespiti pek çok seçim öncesi parti örgütü

¹²⁶ ARASLI, Oya, *Hürriyet Seçim Semineri*, İstanbul 1972, s. 40.

¹²⁷ TUNCA, s. 214.

¹²⁸ ÖZBUDUN, s. 134-135. Rösiter, Schattschneider, Odegar gibi yazarlar Amerikan sisteminin federatif bir yapı arzemesini parti disiplininin zayıflamasının en büyük sebebi saymaktadır. Özbudun haklı olarak federe devletler için bunun doğru olmadığını, Başkanlık Sistemi'nin de parti disiplini zayıflatan etkenlerden olduğunu söylemektedir.

ile merkezi arasında büyük sorunlar doğurmuştur. Uygulamada örgütün önseçim isteklerine karşılık parti genel merkezi yoklama yapılarak aday tespitini tercih etmektedir. Böylece merkez parti disiplini ve birliğini koruma gerekçesi ardında kendi isteklerini dayatırken yerel örgütler parti içi demokrasinin savunuculuğunu yapmaktadırlar.

Parti içi demokrasinin gerçekleşmesi yönünde atılabilecek en büyük adımlardan birisi hiç kuşkusuz siyasal partilerin aday tespitinde 'önseçim usulü'nün belli oranda zorunlu hale getirilmesidir. Kanaatimizce hiç değilse yerel parti örgütü, varlığını ve sesini bu yolla duyurabilme, siyasal ilgisizlik içindeki delegelerini motive edebilme ve üye kaydının artırılması yoluyla da daha büyük kitlelerinin siyasal katılımını sağlayabilme imkan ve avantajına sahip olabilecektir. Ayrıca merkez baskısının azalması halinde demokratik yollardan seçilen ve ardından meclise gönderilen milletvekilleri kendilerini daha kolay ifade etme ve çalışma imkanını elde etmiş olacaktır. Tüm bu avantajlarının yanında önseçim konusunda da siyasal bilinçlenmenin önemini biz de kabul ediyor, yerel parti yöneticilerinin maddi ve manevi baskılar sayesinde merkez dayatması yerine kendi oligarşilerini kurmaya yönelebilecekleri endişesini de taşıyoruz. Fakat ister delege, ister parti üyesi olsun seçmenlerin parti içi demokrasiyi en yakın platformda hissetmeleri ve bu şansı kullanabilmeleri veya bu bilince erişebilmelerinin bir başka yolunun olmadığını da belirtmek isteriz.

4. Siyasal Partilerin Meclis Grupları

1961 Anayasası'nın 76. maddesi ile 1982 Anayasası'nın 80. maddesinde "Milletin Temsili" başlığı ile ifade edilen milletvekillerinin seçildikleri bölgenin değil tüm milletin temsilcisi oldukları esası, bir anlamda siyasal partilerin varlığı ile farklı bir boyut arz etmektedir. Partilerin sahip oldukları iç disipline uygun hareket zorunluluğu temsili sistemi bir şekilde zorlamakta ve parti bütünlüğünün korunması amacıyla etkin bir şekilde uygulanmaktadır. Kanaatimizce bu uygulamanın ileri götürülmesi parti içi demokrasiyi ortadan kaldırmakta ve partilerin oligarşik yapılarını güçlendirmektedir. Anayasa bir yandan parti içi faaliyetlerin demokratlaşmasını öngörürken, bir yandan da parti iç disiplini kurmaktadır. Kanaatimizce ayrıca parti grup disiplininin istisnalarını belirterek bunun esas kural olduğunu vurgulamaktadır. Partilerin meclis grup disiplinlerinin geçerli olmadığı durumlar; 1961 Anayasasında, 79/son fıkra, 1982 Anayasasında 83/son fıkrada belirtilen "yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkında görüşme ve karar alma yasağı", 1961 Anayasası 84/2. fıkrası 1982 94/2. fıkrasındaki "Meclis Başkanlığı için gruplar tarafından aday gösterilememesi" ve 1961 Anayasası 90/son fıkrası 1982 Anayasası 100/son fıkrasındaki "meclis soruşturması ile ilgili görüşme ve karar alma yasağı" halleridir. Ne yazık ki bu tür tarafsızlığı gerektiren ve gerçekten parti disiplininin işleminin yanlış olacağı konulardaki önleyici kuralların rahatlıkla ihlal edilebildiği görülmektedir. Bu kısıtlamalara riayet e-

dilmemekte, daha çok milletvekillerine tavsiye ve telkin şeklinde de olsa grubun istikameti yönünde oy kullanması için baskılar yapılmaktadır.¹²⁹ Yasama dokunulmazlığı ile meclis soruşturması gibi konularda parlamentonun yargı benzeri işlemleri söz konusu olması sebebiyle bu tür kararlara siyasal endişelerin karışmaması sağlanmıştır. Meclis başkanlığı için aday gösterilmesinin önlenmesiyle tarafsızlığın sağlanması hedeflenmiştir.¹³⁰

Parti disiplininin parti içi faaliyetler yanında siyasal hayatta dışa yönelik yapılan çalışmaları da etkilediği ve “parlamentar sistemin işleyebilmesinin büyük ölçüde parti disiplini ile mümkün olabil(diği)” ifade edilmektedir.¹³¹ Bu bir anlamda parlamenter demokrasinin partileri yok sayamayacağı gerçeğini dile getirmesi açısından önemlidir. Ayrıca meclislerin çoğunluğa sahip grupların çıkarıldığı hükümetlerle çalışması sonucu yasama ile yürütme arasındaki dengenin yerini iktidar ile muhalefet grupları arasındaki çekişmenin aldığı söylemek mümkündür. Bu dengenin devam etmesi amacıyla katı bir parti disiplini savunmak ise kanaatimizce mümkün değildir. Siyasal partilerin meclisteki uzantıları olan milletvekillerinin parti yetkili organlarının aldığı kararlara uymalarının sınırı ne olmak durumundadır? Böyle bir sınır kabul edilmemesi yüzünden yasama gibi önemli bir görevi üstlenmiş olan milletvekillerinin temsil görevinin parti lehine kısıtlandığını görülmektedir. Parlamenter demokrasinin artık partiler demokrasisi olduğu ve ancak partilerle işleyebileceği, özellikle hükümet istikrarının çoğunluğa sahip olmanın yanında çoğunluğun disiplinine de bağlı olduğu, aynı zamanda seçmenlerin vekillerini seçerken daha çok partileri gözettileri iddialarını¹³² reel politik açısından doğru olmakla birlikte temsili ve katılımcı demokrasi açısından olması veya ulaşılması gereken noktayı ifade etmemektedir.

Türkiye’deki siyasal yapı için Özbudun, Frey’in görüşlerini; “Türkiye’nin politikası parti politikasıdır. Yaygın ve iyi örgütlenmiş, halka dayanan partiler vardır” şeklinde nakletmektedir.¹³³ Türkiye’deki siyasal partilerin 1961 yılından sonraki yıllara ait meclis performansları ve parti disiplinine uygunluğunu inceleyen bir araştırma sonucuna göre tüm partilerin oldukça disiplinli yapılara sahip olduğu ve partili milletvekillerinin neredeyse blok halinde oy kullandıkları tespit edilmiştir.¹³⁴

¹²⁹MM 53. Dönem milletvekillerinin Başkan seçiminde DYP gurubunun ANAP grubu tarafından seçilenen Kütahya Milletvekili Mustafa Kalemli’ye oy verilmesi yönünde milletvekillerine telkin edildiği bizzat Başbakan tarafından açıklanmıştır.

¹³⁰ÖZBUDUN, s. 198.

¹³¹ÖZBUDUN, s. 99-100.

¹³²ÖZBUDUN, s. 101.

¹³³ÖZBUDUN, s. 185.

¹³⁴ÖZBUDUN, s. 188-189.

Parti Meclis Grupları; Seçimle gelen milletvekilleri tarafından yasama organı içinde oluşturulan meclis grubu da¹³⁵ parti disiplinine uygun hareket etmek durumundadır. Yani kendisi parti tüzük ve programı yanında parti kararları ile de bağlı durumdadır. Bunun yanında meclis grubu üyesi milletvekilleri grup disiplini diye adlandırılan bazı durumlarda parti birliğinin sağlanması yönünde mecliste birlikte hareket zorunluluğuna tabidir. Her ne kadar seçilen milletvekilleri temsili demokrasi gereği kendi vicdanlarına göre hareket etmek şartıyla vekalet almışlarsa da parti görüş ve kararlarını gözetmek zorunda bırakılmaktadırlar. Bu zorunluluk eğer parti meclis gruplarından karar olarak çıkmış ise aksi davranışlar parti disiplinine ait hükümlerin uygulanmasını doğurmaktadır. Ayrıca siyasi itibakal endişesi, lidere hoş görünme zorunluluğu gibi başka psiko-siyasal unsurlarda önemli etkilere sahiptir.

Meclis gruplarında söz konusu olan disiplinin bir oligarşiye dönüşmemesi için iki tedbir öneren Perinçek'e göre; parti grup disiplininin zayıflatılması düşüncesinin imkansız görünmektedir. Bu yüzden ikinci yol olan grup disiplinine hukuki düzenlemeler getirilmesi daha kolaydır.¹³⁶

2820 s. SPK'nun Meclis Grubu'na dair getirdiği hükümler arasında iki önemli madde görülmektedir. Bunlardan ilki 27. madde belirtilen; "Grup genel kurulunda seçimlere ait oylamalar ile milletvekillerini bağlayıcı nitelikteki konulara ilişkin kararların oylamaları(n) gizli oyla yapıl(ması)..” öngören hüküm, diğeri ise 28. maddeyle, ikincisi ise herhangi bakan veya hükümete ait güven oylamalarında karar alma yetkisini grup genel kuruluna tanıyan hükmüdür. Bu hükümle grup yönetim kuruluna tanınmayan yetki grup genel kuruluna tanınmış bulunmaktadır.¹³⁷

5. Siyasal Partilerin Mali Özerkliği

Siyasal partilerin tabandan gelen istek ve beklentilere cevap bulmak yerine kendisini özellikle maddi yönden destekleyen veyahut siyasal gelecek açısından iyi ilişkiler kurulması bir zorunluluk olan grup veya oluşumlarla işbirliğine gitmeleri modern demokrasilerde belli bir aşamaya kadar tabii karşılanmakta ve rekabet şartları içinde bireylerin de böyle oluşumlar sayesinde sesini daha rahat duyurabileceği iddia edilmektedir. Kanaatimizce baskı gruplarıyla girilen ikili ilişkilerin, sonunda önü alınamayacak bir istek yumağına dönüşmesi ve bu grupların doğrudan siyasal iktidarı kendi amaçlarına göre kullanmaya kalkışmalar -ki

135 TBMM İç Tüzük hükümleri ile Anayasa'da ve SPK da meclis grubuyla ilgili hükümler vardır. SPK.18.maddesine göre; mecliste 20 üyesi olan siyasal partiler meclis grubu kurmaya hak kazanmaktadır.

136 PERİNÇEK, s. 85.

137 PERİNÇEK, s. 86.

bunu Türkiye’de yaşayan bir kişi olarak hissetmemek mümkün değildir- demokrasi için büyük bir geri adım sayılmalıdır.

Siyasal partilerin mali yönden bağımsızlığının sağlanması da sonuç itibarıyla partinin kendi görüş ve politikaları doğrultusunda serbestçe faaliyette bulunmasının teminatı sayılmalıdır. Gerek 1961 Anayasası 57/2. maddesinde; siyasal partilerin gelir ve gider kaynakları hakkındaki düzenlemede gerekse 1982 Anayasası 69/4. fıkra hükmünde gerekli denetleme yetkisi Anayasa Mahkemesi’ne tanınmış bulunmaktadır. Bu önemli bir güvence kabul edilmelidir. SPK’nu ise 61. maddesinde partilerin gelir kaynaklarını belirlemiş, belli kuruluşlardan bağış ve kredi alınmasını yasaklamış ve sınır getirmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları sayılan siyasal partilerin demokratik rejim için taşıdıkları önem açıktır. Günümüzde hürriyetçi demokratik bir rejimden söz edebilmek için, birden fazla siyasal partinin serbestçe faaliyette bulunduğu bir ortam ve partiler arasında eşit şartlarda yürütülen bir iktidar yarışmasının olması gerekir. Modern demokrasi partiler demokrasisidir.¹³⁸ Demokrasi siyasal katılmaya dayanır; demokrasinin tanımında halkın siyasete katılımı vardır. Siyasal katılmanın temel araçları ise, siyasal parti faaliyeti ve oy vermedir.¹³⁹ Demokrasi için bu kadar önemli olan siyasal partilerin, iç düzenlerinin ve işleyişlerinin de demokratik ilkelere uygun olması gerekir. Demokratik bir rejimin sağlıklı işleyebilmesi için gereken unsurlardan biri de, parti içi demokrasi ilkesidir.

Siyasal partilerin iç yapılanması ve işleyişi, partilerin içinde buldukları toplumun siyasal kültüründen ve siyasal rejiminden etkilenir. Siyasal rejimin parti içi demokrasiye etkisini, o siyasi rejimdeki yönetime katılmanın boyutları, özgürlük anlayışı, ideoloji zenginliği, çoğunluk kararlarına saygı ve kurumlaşma düzeyi belirler. Siyasal rejimin işleyişi, siyasal partileri, dolayısıyla da parti içi demokrasiyi doğrudan etkilemesine karşılık, parti içi demokrasi de siyasal rejime olumlu yönde etki eder.¹⁴⁰

Parti içi demokrasinin sağlanması için başvurulan yöntemlerden biri de, hukuki düzenlemelerdir. Anayasal ve yasal düzenlemeler parti içi demokrasinin sağlanmasında önemli bir araç olmakla birlikte, bu konuda titizlik gösterilmesi ve ayrıntılı hükümlerden kaçınılması gerekir. Zira Özbudun’unun da belirttiği gibi, ayrıntılı yasal hükümlerle parti içi demokrasi tesis edilemez. Kapsamlı ve ayrıntılı bir yasal düzenlemenin en büyük sakıncası, siyasal sorunlara hukuki çö-

138 ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara 1986, s. 68.

139 ERDOĞAN, s. 229.

140 TUNCA, s. 78-83.

zümmler getirmek gibi, gerçekçi olmayan bir noktadan hareket etmesidir.¹⁴¹ Bu görüşten hareketle 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun böyle bir yanlışa düştüğünü söyleyebiliriz. Bu nedenle Siyasi Partiler Kanununun partilerin iç düzeni ve işleyişleriyle ilgili hükümlerinin yeniden gözden geçirilmesi, parti tüzüklerine bırakılması gereken hususların kanun metninden çıkarılması, kısaca temel ilkele-ri öngören bir şekilde sokulması gerekir.

Siyasal partilerin örgütlenmesi, parti iradesinin tabandan tepeye doğru oluşmasını sağlayacak şekilde olması gerekir. Parti kararlarının alınmasında parti üyelerinin katılımının artırılması ve partinin belirli ve dar bir kadro tarafından yönetilmesinin engellenmesi zorunludur.

Parti içi demokrasinin sağlanması ve işletilmesi için Tuncay'ın önerileri şunlardır.¹⁴² Yeni bir üye kayıt sistemi oluşturulmalıdır. Delege seçimleri hakim teminatı altına alınmalıdır. Yerel ve merkez organların üyeleri daha geniş katılım sağlanarak seçilmelidir. Seçilen il ve ilçe yönetimleri görevlerinden ilke olarak alınmamalı, görevden el çektirme nedenleri açık olarak tüzüklerinde gösterilmelidir. Aday belirleme yöntemi geniş katılımlı ön seçimlerle hakim teminatı altında olmalıdır. Genel merkezin aday gösterebilme hakkı sınırlandırılmalı, parti tüzüklerinde milletvekili sayısının % 5'ini geçemeyeceği hükmü getirilmelidir. Ülke genelini ilgilendiren siyasal kararlar alınırken, teşkilatların görüşleri alınarak, karar mekanizması tabandan tavana doğru işletilmelidir. Parti genel merkezlerinde, yani GİK, MKYK ve PM'nde alınan kararlar açık tartışılmalı ve gizli oyla alınmalıdır. Lider sultanlığı ve parti oligarşik yapısı ortadan kaldırılmalıdır. Milletvekillerinin çıkar ilişkilerine ilişkin girişimlerini önleyebilecek tedbirler alınmalıdır. Siyasal partilerin eğitim çalışmalarıyla, üyelerin ve teşkilatların siyasal bilinç ve siyasal kültür düzeyleri artırılmalıdır. Baskı gruplarının siyasal partiler üzerindeki etkisi azaltılmalı, lobicilik faaliyetleri yasal çerçeveye oturtulmalıdır. Siyasal rekabet içinden para ve ekonomik güç arındırılmalı, bilgili, liyakatlı ve erdemli insanların önü açılmalıdır.

Tanör, parti içi demokrasinin sağlanması noktasında parti adaylarının tespitinde genel merkez ve başkanın yetkilerinin azaltılmasının gerektiğini söyleyerek Siyasi Partiler Kanunu'nda değişikliklerle belli oranda ön seçim zorunluluğunun getirilmesini savunmaktadır. Ayrıca parti organlarının seçiminde 'çoğunluk' esasını yerine belli oranlarda parti disiplini bozmadan 'nispi' seçim esasının getirilebileceğini vurgulamaktadır.¹⁴³

141 ÖZBUDUN, *Parti Disiplini*, s. 165-166.

142 TUNCAY, s. 305-306.

143 TANÖR, Bülent, *Siyasi Partiler Yasası*, Tüsiad "Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi" Tartışma Toplantıları Dizisi 1, 5.Mayıs.1997, Tüsiad Yay. İstanbul, 1997, s.19.

Teziç'in, parti içi demokrasinin bugüne kadar gerçekleşmemesinin nedenlerinden olarak partilerin 1960'tan beri kapatılıp açılmaları sonucu parti kimliklerinin belirgin şekilde oluşmadığı yönündeki tespiti önemlidir.¹⁴⁴

Tuncay'ın parti içi demokrasi mutlaka kurumsallaştırılmalı, bunun içinde bu ilkelerin anayasal çerçeve ile sınırlandırılması sağlanmalı şeklindeki önerisi ihtiyatla karşılanması gereken bir konuyu içermektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, parti içi demokrasi, salt anayasal ve yasal düzenlemelerle tesis edilebilecek bir alan değildir. Her ne kadar, parti içi demokrasinin sağlanmasında hukuki düzenlemelerin belirli oranda bir payı olsa da, bu yeterli değildir. Zira anayasalar, bütün sorunları çözen sihirli bir tılsım değildir. Kanaatimizce yapılacak hukuki düzenlemelerde dikkat edilmesi gereken husus, hukuki düzenlemelerin çok fazla ayrıntılı olmaması, bütün sorunlara hukuki çözümler getirmekten kaçınılması ve parti içinde katılımın artırılmasını sağlamaya yönelik temel ilkelere önem verilmesidir. Aynı yönde Tanör'de hukuki düzenlemeler içinde parti içi demokrasiyi doğrudan engelleyen hükümler olmadığını belirtmektedir. Yazara göre, parti içi demokrasinin varlığı, yokluğu ya da eksikliği sorunu hukuki bir problem olmaktan çok, siyasal kültür ve yetişkinlikle ilgili bir sorun şeklinde belirtmektedir. Siyasal rüşt düzeyi, partinin ideolojik ve politik eğilimi, üyelerin sosyal konumları gibi pek çok hukuk ötesi faktör, bu sorunun ortaya çıkmasında rol sahibidir. Bu nedenle, parti içi demokrasinin gerçekleşmemesinde hukukun çok fazla bir payı yoktur.¹⁴⁵

¹⁴⁴ TEZİÇ, Erdoğan, *Siyasi Partiler Yasası*, Tüsiad "Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi" Tartışma Toplantıları Dizisi 1, 5.Mayıs.1997, Tüsiad Yay. İstanbul, 1997, s.31.

¹⁴⁵ TANÖR, Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri, s.19.